

MELLOMROMSERFARINGER.
EN ANALYSE AV KVINNERS FRYKT FOR
SEKSUALISERT VOLD

ANNE BRITT FLEMMEN

Avhandling levert til forsvar for graden dr.polit
Institutt for sosiologi, Det samfunnsvitenskapelige fakultet, Universitetet i Tromsø
April 1999.

FORORD

Når jeg nå befinner meg ved endepunktet av en lang og til tider både strevsom og ensom vandring, er det mange av de menneskene jeg har møtt på min ferd som fortjener takk. En spesiell takk til de mange kvinnene som har delt sine opplevelser med meg, enten gjennom brev eller uformelle samtaler. I perioder da jeg syntes arbeidet virket meningsløst, har kvinners engasjement i forhold til avhandlingens tema igjen gitt meg tillit til at den var viktig å skrive.

Av de mange som på sine spesielle måter har vært kilder til inspirasjon, informasjon, støtte og tidvis irritasjon kan jeg her bare trekke frem de mest langvarige. Som den mest langvarige faglige og personlige diskusjonspartneren fortjener Molle Løken en spesiell takk. Hun har vært med på ferden helt siden prosjektets unnfangelse i 1987. Hennes innsikter og hennes evne til å stille overraskende spørsmål, har vært til uvurderlig hjelp for meg gjennom hele dette arbeidet. En annen viktig faglig støttespiller og diskusjonspartner i de første årene av arbeidet var Rakel Nordseth, som dessverre døde så alt for tidlig.

Min første veileder på prosjektet var Yngvar Løchen. Med sine kritiske spørsmål bidro han til en rekke presiseringer og tydeliggjøringer. Hans faglige tillit og romslighet var av stor betydning for meg. En spesiell takk til Sissel H Eriksen som tok over som veileder i slutfasen, da Yngvar ble syk og senere døde. Med en grunnleggende respekt for mine ideer om tekstens form har hun hjulpet meg med å realisere dem. Gjennom sin grundighet har hun også en stor del av æren for at det har blitt en sammenhengende tekst. Institutt for sosiologi ved Universitetet i Tromsø takkes for å ha gitt meg mulighet til å sette i gang med og gjennomføre prosjektet, og for å ha vist meg tillit underveis. Else Kielland fortjener en spesiell takk fordi hun, i perioder da jeg selv var svært nær ved å miste tilliten både til prosjektet og mine egne evner som vitenskaper, fortsatte å tro på oss begge. Hennes oppmuntringer og 'spark i baken' har vært uvurderlige.

Den tverrfaglige lesegruppen 'Space Girls' har gjennom flere år vært vårt faglige 'lyst-hus'. Gruppen har bestått av Ericka Engelstad, Dikka Storm, Halldis Valestrand, Siri Gerrard, Anniken Greve, Ingvild Flaskerud og meg selv. Vi har møttes hver fjortende dag for å diskutere tekster vi hadde lyst til å lese og diskutere med andre. Jeg takker dere alle for inspirasjon gjennom utallige diskusjoner, og ikke minst for mye latter!

En stor takk også til min gode venninne og tidligere kollega Bente Thomassen som påtok seg den svært tids- og arbeidskrevende jobben med å gå gjennom avhandlingen for å notere litteraturreferansene og lese korrektur.

Randi Abrahamsen har i årenes løp bidratt både med personlig, praktisk og teknisk assistanse. Hennes interesse for avhandlingens tema har også vært til stor inspirasjon for meg. Fordi hun ikke har samfunnsvitenskapelig bakgrunn, har jeg kunnet 'teste ut' deler av teksten på henne. Hun har utvist stor tålmodighet til tross for at hun underveis har vært utsatt for alt fra de mest høytsvevende utlegninger, til de dypeste frustrasjoner. Jeg er henne dypt takknemlig for all hjelp og støtte.

SV-fakultetet,
her

Tromsø, 13.08.99

OVERSIKT OVER RETTELSENER I DR.POLIT. AVHANDLING

Jeg gjør oppmerksom på at følgende rettelser er foretatt i avhandlingen
"Mellomromserfaringer. En analyse av kvinners frykt for seksualisert vold", levert til forsvar
for graden dr.polit.

Skrivefeil:

Side 24: ... hendelser der kvinnene ...

Side 26: ... som lar bestemte 'virkeligheter' komme til syne.

Side 51: ...men meget alvorligere anklager.

Side 183: The word 'harassment'...

Side 207: ...physical presence...

Side 207: ...at a restaurant...

Retting av tittel på artikkel i litteraturlisten:

Side 228: Bourdieu, P (1990): 'La Domination masculine'

Vennlig hilsen

Anne Britt Flemmen

INNHOLDSFORTEGNELSE:

Forord		i
Kapittel 1:	Introduksjon til mellomromserfaringer	1
	1.1 Fredløse følelser – reaksjoner på krenkelser	5
	1.2 Om analyseenheten – minner om hendelser	9
	1.3 Eksempel på håndtering av fredløse følelser	11
	1.4 Frykt for vold – et problem?	11
Kapittel 2:	Fra bakrommet – refleksjoner rundt arbeids- og analysemåte	15
	2.1 Problemposisjon	16
	2.2 Om kildene	18
	2.3 Hva kan kildene brukes til å si noe om?	22
	2.4 Hvilken virkelighet?	24
	2.5 Om tekstens form	26
	Passasje: <i>Underet på markedsplassen</i>	30
Kapittel 3:	Takdryppsforneimmelser	36
	3.1 Fysiske krenkelser	37
	3.2 Verbale krenkelser	42
	3.3 Visuelle krenkelser	55
	3.4 Det ligger i luften	60
	3.5 Mellomrommene og umulighetene	67
Kapittel 4:	Erfaringer fra 'De stummes leir'	74
	4.1 Spor i tekster	78
	4.2 Refreng	88

Kapittel 5:	Frykt-elige følelser	90
	5.1 Hysteriker diskurs – et dyp-dykk i frykten	94
	5.2 Frykt og andre følelser	102
Kapittel 6:	Forhandlinger om rom	104
	6.1 Konkrete strategier og gode råd	108
Kapittel 7:	Rettsdiskurser	113
	7.1 Forbrytelser mot sedeligheten - Straffelovens diskurs	113
	7.1.1 Voldtektens strafferettslige historie	115
	7.1.2 Nåtidige definisjoner og debatter	124
	7.2 Seksuell trakassering - Arbeidsmiljølovens diskurs	136
	7.2.1 Definisjoner av seksuell trakassering	139
	7.2.2 Retten til å navngi	142
	7.2.3 Termen seksuell trakassering - noen problemer	144
Kapittel 8:	Fredløse erfaringer – krenkelser fra de fullkomment velkledte	147
	8.1 Forestillinger om voldtektsmenn	155
	8.2 Den mest avskyelige handling	158
	8.3 Tendenser i vår tid	159
Kapittel 9:	Heteroseksuelle forestillinger og praksiser i vår kultur	166
	9.1 Heteroseksuelle praksiser	171
	9.2 Heteroseksuelle forestillinger	173
	9.3 Heteroseksuell dialog?	176
Kapittel 10:	Den umulige offerposisjonen	183
	10.1 Konstruksjonen av offeret	185
	10.2 Voldtektens manuskript	190

10.3	Oppfatninger om kroppen	195
Kapittel 11:	Å tenke en kroppsliggjort subjektivitet	199
11.1	Cartesianisme og reduksjonisme	202
11.2	Den dynamiske og 'ufullstendige' kroppen	203
11.3	Den levde kroppen	206
11.4	Subjektivitet	209
11.5	Begjærsinvesteringer	212
11.6	Oppsummering	215
Kapittel 12:	Dissonanser – om straff for nattløperi og muligheter for å gjøre seg selv nærværende	218
	Kilder til inspirasjon og informasjon	227

KAPITTEL 1: INTRODUKSJON TIL MELLOMROMSERFARINGER

Retten til å bestemme over egen kropp ser ut til å være 1990-åras kvinnekamp. I den forbindelse kan det være interessant å minne om at kvinners rett til å kontrollere sin egen kropp var et av kvinnebevegelsens nøkkelkrav også på 1800-tallet (Levin 1986). I dagens Norge uttrykker unge kvinnelige skoleelever at et av de temaene som opptar dem mest er seksualisert vold og frykten for slik vold (Fougner 1993). Ei ung kvinne sier at *“Det som virker mest hemmende og undertrykkende på oss i dag er at vi konstant går rundt og er småengstelige, vi er mørkeredde og føler oss truet. Det er med på å innskrenke aksjonsradiusen betraktelig”*. *“Så fint det kan være å gå ute om natta når det er stjerneklart,”* fortsetter hun, *“så mye en kan tenke over og komme fram til. I stedet går en og kikker bak seg og er redd. Jeg krever retten til å gå i egne tanker”* (Brekken 1993:119-120).

Opplevelser av denne spesifikke typen frykt er i stor grad kjønnsavhengig. En undersøkelse av noen amerikanske kvinners erfaringer med ‘gender blending’, en praksis der kvinner utfordrer kjønns grensene ved å se ut som menn (enten frivillig eller ufrivillig) ute i samfunnet, viser dette svært tydelig. Ved å kle seg og bevege seg som menn opplevde disse kvinnene at de kunne nøytralisere noe av det stigmaet deres kvinnelighet medførte (Devor 1989). De følte at de kunne nyte noen av de privilegiene som vanligvis er forbeholdt menn. Det disse kvinnene trekker fram som noen av de viktigste forskjellene mellom å være kvinne og ‘å være mann’, er at de gjennom å bli tatt for å være menn oppnådde en mye større grad av frihet og respekt. Det ga dem en følelse av makt å kunne gå nedover gaten med den samme friheten som en mann. Dette gledet de seg over. På en individuell basis kunne de daglig oppleve en følelse av bevegelsesfrihet og personlig trygghet som var ny for dem. Som kvinner hadde de ikke kjent denne erfaringen. Som kvinner følte de seg ydmyket, begrenset og sårbare overfor aggressive seksuelle tilnærmelser eller seksuell vold. Forkledt som menn oppnådde de en offentlig verdighet og frihet, sier de, men på bekostning av deres kvinnelighet. En av kvinnene uttrykker det slik: *“I guess a lot of it is that men are so in control of the world, and this is an awful thing to say, I don’t think I will, I can’t, I can’t say this. I’m shocked that I even think it. But what I was going to say is, is that men, in this world, are so dominant that everything seems to go towards them, that sometimes to be mistaken, to look like a man can be an advantage...if by accident you can look like a man you have more chances than if you look like a woman”* (Devor 1989:134). Noen av disse kvinnene så den ‘høflige

uoppmerksomheten' som ble innvilget menn i kontrast til den nedverdiggende seksuelle oppmerksomheten de mottok når de ble sett som kvinner. Når det var opplagt at de var kvinner ble de altså behandlet svært annerledes. En av kvinnene forklarer at: *"When I look like a woman, men hassle me. I can't stand it! I absolutely can't stand it! The first time I dressed up in the city was to go to a job interview in the summer, and I almost killed this guy. I was so angry, and I got so upset because I was wearing this tight T-shirt, and it was boiling out, so I took off my sweater. And he was just staring at my tits like, "Really nice," you know? And I'm going "Fuck off! Get away from me!" I just couldn't stand it. And I got home and I ripped the clothes off, like get away from me. I can't stand it that just the difference in clothing will protect me or create a completely different scene, you know?*

I like being feminine on the outside but I don't like doing it in public very much because when I do I just get too many hassles from men. And I just don't want to deal with that. I don't want them looking at my tits. I don't want them, you know, "Hey there." I refuse to go through that I HATE that! I get really angry" (Devor 1989:134-35).

Når denne kvinnen 'ser ut som en kvinne' blir hun plaget av kommentarer fra menn. Hun erfarer imidlertid at en annen type klær bidrar til å beskytte henne, og at de skaper en helt annen situasjon.

Selv om forholdene for kvinner i Norge antakelig ikke er helt sammenlignbare med amerikanske forhold, tror jeg likevel at disse erfaringene kan være interessante å ha i bakhodet. Et annet aspekt ved disse kvinnes erfaringer som jeg ønsker å trekke frem her er at de ved å se ut som menn opplevde at de selv ble de menneskene andre kvinner fryktet. De oppdaget at deres eget nærvær gjorde at andre kvinner følte fare på gatene om kvelden. *"And then I started thinking about how when I see women at night. I've seen the women who see me and just look really scared and walk to the other side of the street. And I think like "Hey, if a guy came and raped you I'd probably kill him, you know, and you're worried about me?" And it really hurts because they can't see it and they see it and they see me and they think there's a man and go to the other side of the street and run away from me. It just really hurts a lot and it makes me really sad"* (Devor 1989:137-38). Det at kvinner kledd som menn også erfarer at de oppleves som skremmende for andre kvinner indikerer at frykten i stor grad avhenger av hva kvinnene tror om situasjonen. De tror det er en mann som kommer gående mot dem, og

krysser gaten for å være 'føre var'. Det denne kvinnen forteller sier oss kanskje også noe om at hvor sårende en del menn opplever slike situasjoner. Frustrasjonen over ikke å kunne ufarliggjøre seg selv, og over å vite at man blir betraktet som en potensiell voldsmann?

Men mens de slapp unna seksuelle krenkelser fra menn, ble noen av disse kvinnene involvert i det menn oftere enn kvinner utsettes for - slosskamper. *"I have gotten into fights with men because they thought I was a guy. That's a disadvantage, but an advantage in the fact that the chances of me getting raped are very small. That has come up a couple of times where I've been beaten up and I know that if the guys had known I was a woman, they probably would have done a lot more"* (Devor 1989:138).

Kvinnene som periodevis valgte å se ut som menn opplevde kjønnsforskjellen svært tydelig i sin hverdag. Deres opplevelser kan tydeliggjøre for oss hvor forskjellige erfaringer kvinner og menn må ha med verden rundt seg. De møter forskjellige utfordringer og problemer i sine daglige liv. Kvinner møter et sett av problemer i sin hverdag, problemer som i all hovedsak er fremmede for menn. Dette gjelder spesielt seksuell vold og frykten for slik vold.

*

Mitt utgangspunkt i denne teksten er å drøfte kvinners frykt for seksuell vold og spesielt knytte den opp mot handlefrihet og bevegelsesfrihet; handlingsrom. Drøftingen vil først og fremst være knyttet opp til norske kvinners erfaringer, men jeg trekker også veksler på forskning fra andre vestlige land der jeg opplever dette som relevant. Med utgangspunkt i at norske, og skandinaviske, kvinners frykt for denne typen vold har økt de senere årene vil jeg fokusere på hvordan denne frykten skapes og opprettholdes. På hvordan en truende maskulinitet skriver seg inn i mange offentlige rom som for eksempel bysentra, parker, skoger, utesteder og på arbeidsplasser. For å forstå dette betrakter jeg det som nødvendig å ta utgangspunkt i kvinners hverdagserfaringer, og ikke utelukkende fokusere på kvinner som har vært utsatt for grove overgrep. Utgangspunktet er et fokus på relasjoner mellom kjønnene mer generelt, på vår tids kulturelle definisjoner av mannlighet og kvinnelighet, på våre heteroseksuelle symboliseringer og praksiser. Og på hvordan mange menn, mange flere enn de som begår voldtekter i strafferettslig eller genital forstand, i utøvelsen - og konstitueringen - av sin mannlighet bidrar

til å skape frykt hos kvinner.

Tekstens hovedanliggende er å 'bråke med', å intervensere på grensene mellom det vi kulturelt anser som ønskelig kjønnsatferd og det vi anser som klare overgrep. Det er altså først og fremst det jeg velger å kalle *mellomrommene* som vil bli problematisert. Utgangspunktet for problematiseringen er situasjoner kvinner opplever krenkende.

I ulike deler av teksten vil jeg problematisere ulike spektra av dette mellomrommet - fra de hendelsene som ligger nærmest det vi anser som ønskelig til de som ligger tettest opp til det vi anser som klare overgrep. Oppmerksomheten rettes følgelig på den ene siden mot de mer 'banale', alminnelige og 'usynlige' kvinneeferingene, erfaringer som ligger i den enden av mellomrommet som er nærmest det de fleste av oss anser som ønskelig kjønnsatferd. På den andre siden rettes oppmerksomheten mot de erfaringene som ligger tettest opp til det vi oppfatter som klare overgrep, men som likevel ikke udiskutabelt anerkjennes som overgrep.

Jeg søker ikke å etablere en kontinuitet eller en ubrytbar sammenheng mellom seksualitet og vold for å kunne si at all seksualitet er vold. Jeg søker i mellomromserfaringene fordi de for meg bærer i seg det motsetningsfylte; en ambivalens, et ubehag, en diskontinuitet, et brudd. Motsetninger, ambivalenser, brudd og ubehag er viktige fordi de kan vise hen til noe problematisk, noe vi strides om. Jeg tror at et fokus på motsetninger og konflikter også kan gjøre oss i stand til å se noe av det vi i vår kultur tar for gitt.

Menns tanker, begrunnelser og intensjoner i de konkrete situasjonene er ikke av interesse for meg i dette arbeidet. Her er jeg utelukkende opptatt av hvordan menn oppfører seg i forhold til kvinner, og hvordan dette oppleves av kvinnene. Det er viktig å være oppmerksom på at en manns enkeltstående handlinger for en kvinne inngår i et nettverk av tilsvarende handlinger fra andre menn. Den enkelte manns motiver spiller derfor ikke nødvendigvis noen rolle for om kvinnene oppfatter situasjonen som krenkende, ubehagelig eller fryktskapende. Det er hennes opplevelse av situasjonen som er avgjørende, og hvilken kulturell og samfunnsmessig kontekst som bidrar til at hun opplever denne typen situasjoner slik.

1.1 FREDLØSE FØLELSER – REAKSJONER PÅ KRENKELSER

I de kjønnsmessige relasjonene mellom kvinner og menn i vår kultur eksisterer det et stort uklart mellomromsområde. Disse mellomrommene befinner seg innenfor grensene av det vi definerer som 'normal' samhandling mellom kjønnene, eller de utgjør områder vi strides om. De hendelsene jeg er opptatt av her er, som tidligere nevnt, de som oppleves som krenkende av kvinner. Dette fordi jeg tror denne typen erfaringen kan bidra til en forståelse av kvinners frykt for seksuell vold. Hva som er krenkende atferd er imidlertid alltid kontekstavhengig. En gave kan for eksempel i visse tilfeller være krenkende. Små nyanser kan avgjøre forskjellen mellom en gave og en krenkelse, mellom hva vi betrakter med likegyldighet og hva vi opplever som krenkende. Nyanser i tonefall, ansiktsuttrykk, gester og kroppspositur er slike ting som kan ha betydning. Det er derfor ikke mulig å gi noen definisjon av krenkelser som er kontekstuaavhengig.

Men hvorfor skulle vi ta denne typen opplevelser alvorlig? Vi kunne velge å betrakte disse opplevelsene av krenkelser som det Alison M Jaggar (1989) kaller fredløse følelser ('outlaw emotions'). Fredløse følelser er følelser man i følge det rådende synet på situasjonen i det aktuelle samfunnet, ikke burde føle. Følelser samfunnet forviser og gjør landflyktige.¹ Eksempler på dette kan være at kvinner ikke bør bli sinte, føle seg ukomfortable eller bli redde når menn plystrer eller roper etter dem på gata. I følge den rådende diskursen² burde kvinner snarere føle seg smigret av denne typen henvendelser. I spesielle sosiale sammenhenger skal man heller ikke reagere med sinne på visse typer vitser, enten de er sexistiske eller rasistiske. De fleste av oss er svært oppmerksomme på hvilke reaksjoner som forventes av oss. I en studie av effekten av blotting på kvinner, sa for eksempel noen kvinner at de ikke reagerte på blottingen, men flere av dem bemerket imidlertid at dette var den reaksjonen du ble forventet å ha (McNeill 1987/94). Blottene er jo ikke betraktet som farlige i den rådende offentlige diskursen. McNeill kommenterer at sett i lys av at kvinner forventes ikke å reagere, var det mest påfallende ved hennes undersøkelse hvor få kvinner som reagerte slik de da angivelig 'burde gjøre'.

¹ Fredløs betyr også å bli satt utenfor (retts)samfunnet og miste rettsbeskyttelsen (Bokmålsordboka 1994). Jeg skal i kapittel 8, om fredløse erfaringer, knytte termen nærmere opp til mangelen på rettsbeskyttelse.

² Diskurs er nettverket for sirkulasjon av tekster, ment både som materielle, institusjonelle hendelser og som symbolske eller 'usynlige' effekter. En tekst er en term i et nettverk som skaper betydning, verdier og normer og som distribuerer dem i en sosial kontekst (Braidotti 1994:260).

Naomi Scheman (1996) mener at denne typen fredløse følelser bør tas på alvor fordi de kan vise vei til noe viktig. Følelser man ikke bør ha er de beste tegnene på at det foregår noe i situasjonen som er moralsk eller politisk problematisk, mener hun. De er de første indikasjonene på at noe er galt med de aksepterte forståelsene.

Vi kan derfor ta slike fredløse følelser alvorlig og bruke dem som epistemiske ressurser som peker oss i retning av viktige, ofte moralsk viktige, perspektiver. Det å ta dem alvorlig kan også være viktig for å motvirke den tendensen vi har til å undergrave både våre egne og andres persepsjoner. Denne tendensen kan eksemplifiseres ved å tenke på hvordan vi ofte reagerer når noen forteller oss om en slik fredløs følelse, som en reaksjon på for eksempel seksuelle vitser og seksuell oppmerksomhet på arbeidsplassen. I slike situasjoner blir vedkommende ikke sjelden fortalt av andre, og hun/han kan også fortelle seg selv, at det ikke egentlig er noen grunn til å reagere på dette. Hun/han overreagerer, de er bare oversensitive, pripne, 'hysteriske', forstår ikke den gjengse 'tonen' eller 'kulturen' på arbeidsplassen eller lignende. Denne måten å undergrave andres, og egne, opplevelser på bidrar både til å undergrave tilliten til eget sanseapparat, og til å undergrave muligheten for at det er en kritisk brodd i disse følelsene. Når slike ukonvensjonelle følelser erfares av isolerte mennesker kan de bli forvirrede, ute av stand til å navngi sin erfaring og i verste fall tvile på sin egen forstand (Jaggard 1989, se også Miller 1988). Og dersom vår erfaring ødelegges vil vår atferd bli destruktiv, hevder Ronald D Laing (referert i Chestler 1974).

Ødeleggende handlinger overfor andres følelser og erfaringer er som nevnt ganske vanlig i vår kultur. Laing konkretiserer gjennom eksempler hvordan vi ødelegger andres erfaringer. Vi kan, i følge Laing, handle på andre mennesker på mange måter. Vi kan få folk til å *føle seg skyldige* for stadig å bringe på bane og ville snakke om det som er vanskelig for dem. Vi kan også *ugyldiggjøre* folks erfaringer mer eller mindre radikalt. Vi kan for eksempel bare indikere at saken er *uviktig og triviell*, når den er viktig og betydningsfull for den det gjelder. Dersom vi går videre kan vi forandre selve erfaringens form *fra minne til innbilning*: "Alt det der eksisterer bare i din fantasi." Går vi enda videre kan vi *ugyldiggjøre innholdet*: "Det foregikk ikke på den måten." Til slutt kan vi *ugyldiggjøre* ikke bare betydningen, formen og innholdet, men også selve *kapasiteten folk har til å huske* i det hele tatt. Vi kan på toppen av det hele få

det hele få dem til å føle seg skyldige også for dette. Og for å være sikker på at denne typen ugyldiggjøring skal fungere, er det tilrådelig å dekke det hele til med et tykt lag av *mystifisering*. Dette gjøres for eksempel ved å benekte at det er dette vi gjør, og videre ved å ugyldiggjøre enhver persepsjon den andre gjør gjennom tilskrivelser som "Hvordan kan du tenke noe slik?" "Du må jo være helt paranoid!" Eller lignende. I følge Laing gjør vi mennesker slike ting mot hverandre hele tiden, så det er slett ikke uvanlig.

*

"Du mangler humoristisk sans", sa hun bebreidende, når jeg ikke fikk lov til å merke at hun hadde krenket meg" (Müller 1995:44).

*

På hvilken måte kan så fredløse følelser være moralsk viktige? Følelser og verdier er nært forbundet med hverandre. Dersom vi ikke hadde noen følelsesmessige responser i forhold til verden ville det være vanskelig å forstå at vi noen gang skulle komme til å verdsette en type tilstand høyere enn en annen, hevder Jaggar (1989). Slik hun ser det er følelser og vurderingene av dem, logisk og begrepsmessig forbundet med hverandre. Vurderingen av om en situasjon er ønskelig eller farlig medfører ikke en vurdering av om den er universelt ønskelig eller farlig, men vurderingen medfører at det å ønske eller frykte dette generelt sett betraktes som en passende respons på denne situasjonen. Med det mener hun at dersom en person er uredd i en situasjon som generelt betraktes som farlig, så vil denne mangelen på frykt kreve en forklaring. Motsatt gjelder det at dersom noen er redde uten at noen åpenbar fare eksisterer, da krever frykten en forklaring. Dersom vi ikke kan identifisere noen fare vil frykten bli avvist som irrasjonell eller patologisk. På den måten forutsetter enhver følelse en vurdering. Konsekvensen av dette er at menneskelige følelser ikke er instinktive responser på situasjoner eller hendelser, men de er avhengige av hvordan disse situasjonene og hendelsene kulturelt betraktes, og av hvordan vi har lært, eller bestemt oss for, å svare på dem. Følelser hviler derfor på intersubjektive overenskomster som delvis består av delte antakelser om 'normale' eller passende følelsesmessige responser i og på situasjoner. Vi kan da spørre oss om det er kjønnsforskjeller når det gjelder hvordan kvinner og menn har lært, eller bestemmer seg for, å

svare på spesielle situasjoner? Finnes det ulike subjektposisjoner for kvinner og menn med hensyn til hva som er 'passende' følelser? Betraktes posisjonen 'sårbar' og 'fryktsom' kvinne som passende følelsesmessige responser for kvinner, mens de ikke ville betraktes som passende for menn i samme situasjon? Ville menn i tilsvarende situasjoner som kvinnene i denne teksten beskriver, reagere på samme måte? Ville de ha følt seg krenket? Og dersom vi ikke tror det, ville det kanskje føre oss over til forholdet mellom defineringen av 'passende' følelser og makt.³

*

"I could just strangle that guy," I said. "He's so smug, so damned sure that he can get away with this shit. And the truth is, he can. That's what really infuriates me."

"We all hate feeling powerless," Peter said.

"Yeah, but it's different for you. A woman could look at you the way Jorgensen looked at me, it wouldn't mean anything. When a man does that to a woman, it's a reminder that sex is part of the equation. There's an implied threat."

Peter poked at the fish to see if it was done. *"Uh huh,"* he said, as much to the fish as me. I realized he'd never really understand sexual vulnerability and all the emotions it created. How could he? A man's body was his protection; a woman's is too often a liability (Grant 1994:83).

*

Følelser må betraktes som en kompleks enhet (på samme måte som andre komplekse mentale 'tilstander' som trosforestillinger, holdninger, begjær, intensjoner), og ikke som tilstander i individer, hevder Scheman (1996). Å betrakte følelser som en kompleks enhet betyr at dersom de abstraheres bort fra de spesielle sosiale kontekstene de fremkommer i, så ville vi ikke finne noen teoretisk forklarlig sammenheng mellom atferden og de tankene, følelsene og fornemmelsene som inntreffer (Scheman 1996). Det at følelser er komplekse enheter betyr at de er avhengige av fortolkning og sosial betydning. Følelser er dermed sosialt meningsfulle mønstre av tanker, følelser, fornemmelser og atferd. Det er følgelig ikke noen underliggende

³ Dette poenget skal jeg komme tilbake til i kapittel 5.

mekanisme som knytter hver prosess eller tilstand sammen, hvis struktur en fremtidig vitenskap ville kunne håpe på å avdekke. Scheman sier med Wittgenstein at "*processes and states ... [we] leave their nature undecided*". Jeg vil betrakte både opplevelsene av krenkelse, ubehag, sinne og frykt som følelser og dermed som komplekse enheter. Denne typen opplevelser er følgelig kontekstavhengige, og for å bli forstått må de betraktes i lys av den samfunnsmessige sammenhengen de inngår i.⁴

1.2 OM ANALYSEENHETEN – MINNER OM HENDELSER

Analyseenheten i dette arbeidet er minner om hendelser, episoder eller situasjoner, og ikke personer. Dette innebærer at ingen av minnene direkte vil bli forsøkt knyttet opp til den enkelte kvinnes spesifikke livsløp eller biografi. Dersom en slik tilnærming hadde vært valgt ville det krevd en helt annen metodisk tilnærming enn den jeg har i dette arbeidet. Jeg har i dette arbeidet lagt hovedvekten på å beskrive et størst mulig mangfold av erfaringer, eller minner om hendelser, fordi hovedformålet var å forstå frykt for seksuell vold hos kvinner i Norge mer generelt og hvilke samfunnsmessige betingelser som skaper den.

Stanko (1993) hevder at kvinner deler en felles bevissthet om sin spesielle seksuelle sårbarhet. Dette betyr imidlertid ikke at alle kvinner posisjonerer seg på samme måte i relasjon til trygghet og vold. Både seksuell orientering, klasse, rase, fysisk utrustning og direkte erfaring med vold varierer mellom kvinner.

Når jeg skriver at analyseenheten er minner om hendelser er det fordi jeg ønsker å skille fra hverandre minner og hendelser. Et minne refererer til en virkelig hendelse, men det er en konstruksjon av denne hendelsen, og ikke hendelsen selv. Denne konstruksjonen kan forandre seg over tid og ettersom vi reflekterer over den. En konsekvens av dette er at jeg her vil fokusere på selve konstruksjonen av minner, og ikke hvordan ting 'egentlig var'. Konstruksjonen av minner er interessant fordi den kan fortelle oss noe om den måten vi posisjonerer oss selv som subjekter på.

Vi husker ofte det som er motsetningsfylt og som bærer i seg konflikter, hevder Crawford m fl (1992). Kanskje skyldes det at det er disse minnene som spesielt trenger at vi reflekterer over

⁴ Se for eksempel Tyler og Boxer (1996) for eksempler på ulike kulturelle fortolkninger om hva som oppfattes som seksuelt trakasserende atferd.

dem og revurderer dem (se også Wood & Rennie 1994). Vi rekonstruerer alltid minnene våre etter hvert som vi finner nye, andre eller mer tilfredsstillende betydninger av dem. Senere livserfaringer eller vårt forhold til en sosial orden som er i stadig forandring kan påskynde slike omtolkninger. Vi tolker og omtolker ofte gamle hendelser i lys av ny kunnskap vi tilegner oss. Erfaringene våre kan derfor ikke bare tas for gitt som et utgangspunkt for analyse. Det er selve erfaringen vi trenger å problematisere, forklare og produsere kunnskap om (Scott 1992).

De sitatene og tekstutdragene jeg presenterer i denne teksten 'taler ikke for seg selv'. Tekstutdragene må ikke betraktes som selve uttrykkET (i bestemt form entall) for en kvinnes erfaring i forbindelse med dette emnet, for de utelater selvsagt de ubegrensede mengdene ting som kan sies, men som ikke er tatt med. Ingen redegjørelser vil alene kunne fortelle den hele og fulle sannhet fordi antallet mulige redegjørelser er uendelige. De sitatene, eller tekstutdragene, jeg har valgt ut for å tematisere kvinners frykt for seksuelle krenkelser i denne teksten, er derfor redegjørelser som er produksjoner blant et ubegrenset sett av mulige redegjørelser. Spørsmål om sannhet og falskhet vil i denne sammenheng forutsette at vi tror at noen ord og beskrivelser enkelt og nøytralt kan representere virkeligheten, og at vår oppgave er å finne tak i disse.⁵ Men en tekst er alltid konstruert, enten den er skriftlig eller muntlig. Den er konstruert innenfor de til enhver tid tilgjengelige diskursene i en kultur. Språket 'speiler' eller reflekterer derfor ikke en allerede eksisterende erfaring (Hollway 1994).

Redegjørelsene jeg benytter i dette arbeidet er imidlertid ikke fullstendig fiktive, for de har alltid en eller annen relasjon til spesifikke hendelser. Men denne relasjonen er oftest så kompleks at vi trenger å analysere den for å gjøre den forståelig på en god måte. Målet for denne analysen er å forstå de kulturelle og samfunnsmessige betingelsene som produserer disse redegjørelsene, og hvordan vi gir dem mening.

De tekstutdragene jeg benytter er valgt ut fra en bestemt hensikt. Meningen er ikke immanent (iboende) i tekstutdragene, de representerer ikke et uttrykk for immanente ideer som bare venter på å bli uttrykt. Tekstutdragenes betydning ligger i det arbeidet de er satt til å gjøre i min tekst. Tekster produseres – i dette tilfellet for forskning. Gjennom teksten forsøker jeg å bruke et annet sett av regler enn vanlig på fenomenene frykt, seksualitet og krenkelser, for å

⁵ Dette vil bli utdypet i kapittel 2.

skape en ny forståelse av dem. De reglene jeg benytter har ingen essensiell mening i seg selv. Formålet er snarere å forandre måten vi betrakter fenomenene på gjennom å påtvinge dem en annen retning, bøye dem etter en ny vilje og sette dem inn i et annerledes spill enn det de vanligvis er en del av. De grensene som settes rundt diskurser og deler av diskurser som vi bruker i forskningsmessige sammenhenger, er derfor basert på pragmatiske betraktninger.

1.3 EKSEMPEL PÅ HÅNDTERING AV FREDLØSE FØLELSER

Tre jenter foretok i 1995 en undersøkelse blant jentene i første klasse ved Foss videregående skole i Oslo. De tre jentene var opptatt av å belyse hva jenter syntes om sin egen kropp og sitt eget utseende, og om de opplevde seksuell trakassering. Til tross for at over 30 prosent av jentene svarte at de hadde opplevd forskjellige former for trakassering på skolen, så var det bare litt over 10 prosent som uttrykte at de syntes det var et problem (Klassekampen 16.06 1995). Resultatet sjokkerte jentene som foretok undersøkelsen, og de tolker det slik: *"Jeg tror det her bunner i at de fleste tror at seksuell trakassering er naturlig, en slags form for flørt eller at man tror man innbiller seg ting. Det er vanskelig å sette grensene fordi det blir begått overtramp hele tida. Det er også en type forsvarsgreie for jenter, det at man blir tvunget til å venne seg til det. Vi kan ikke la det gå inn på oss hver gang, da blir vi gjerne eller drevet til vanvidd."* De uttaler også at de tror jentene fortrenger mye, fordi det er ubehagelig å huske. Jentene som deltok i undersøkelsen hadde selv gitt uttrykk for at de opplevde det som trist å svare på spørsmålene, fordi de måtte huske ting de helst ville glemme. Jentene snakket heller ikke seg imellom om dette for *"det er jo ikke noe kult å si at man blir trakassert, det er ingen som vil si det."* Andre uttrykte at de ikke reagerte mot trakassering fordi de var blitt lei av å reagere, eller fordi de oppfatter trakassering som er rettet mot deres utseende og kropp som en sannhet: *"Jeg reagerte ikke, fordi jeg visste at det var sant det de sa om kroppen min"*, svarte ei jente. Jentene som utførte undersøkelsen hadde også fått reaksjoner fra guttene når de problematiserte dette temaet. Guttene nektet å bli definert som representanter for gruppen menn. De insisterte på at de bare var individer. *"Hvis du kritiserer gutter når det gjelder jentepolitikk, blir du fort sett på som hysterisk. En slags type hysterisk politisk korrekt,"* forteller jentene til Klassekampen.

1.4 FRYKT FOR VOLD – ET PROBLEM?

"Jeg er student og 22 år gammel", skriver ei kvinne til meg. *"Jeg har snakket mye med*

venninner og kollegaer (på ekstrajobben) om det å gå alene etter mørkets frembrudd. Selv hevder jeg at jeg vil kunne gå mine kveldsturer i ro og mak. Her hvor jeg bor er det også regnet som trygt. Men hver gang en bil sakner farten og 'følger etter' meg, starter hjertebanken. Mine venninner skjønner ikke at jeg tør gå alene hjem midt på natta fra sentrum... Dagens jenter snakker om dette som et PROBLEM. Men de fleste av oss nekter å la det stoppe oss fra å gjøre ting alene."

Et stadig økende antall kvinner i Norge uttrykker i følge Levekårsundersøkelsene at de frykter vold. Tallene fra resten av Skandinavia er også økende. Da spørsmålet for første gang ble tatt med i Levekårsundersøkelsen fra 1983 svarte 2 prosent av mennene at de var urolige for å bli utsatt for vold eller trusler på sitt bosted, mot 14 prosent av kvinnene. Prosentandelen som oppgav at de hadde blitt utsatt for vold eller trusler var i 1983 4 prosent både for menn og kvinner. I 1987 svarte 3 prosent av mennene og 14 prosent av kvinnene at de var urolige for vold eller trusler, mens 6 prosent av mennene og 5 prosent av kvinnene hadde vært utsatt for vold eller trusler. I 1991 var det fortsatt bare 3 prosent av mennene som fryktet vold eller trusler, mens 18 prosent av kvinnene nå uttrykte en slik uro. Det samme året svarte 6 prosent av mennene at de hadde vært utsatt for vold eller trusler, mens 5 prosent av kvinnene svarte det samme.

Vi kan oppsummere med at frykten for vold og trusler, slik den er målt i Levekårsundersøkelsen, hos mennene holder seg relativt stabil og på et ganske lavt nivå, mens kvinners frykt øker noe mer. For både menn og kvinner gjelder det imidlertid at antallet som svarer at de har vært utsatt for vold eller trusler holder seg relativt lavt. Kjønnforskjellene er imidlertid store når det gjelder frykt for vold. Tiby (1990) viser til at svenske kvinner seks ganger så ofte som menn uttrykker at de frykter å bli ofre for vold. Danmark og Norge kan vise til tilsvarende tall, men Finland skiller seg ut med en enda større forskjell mellom kjønnene. Her sier 4 prosent av mennene at de frykter vold mens det tilsvarende tallet for kvinnene er 48 prosent.⁶

Frykt for kriminalitet betraktes generelt som et uttrykk for individers diffuse følelse av fare for at de skal bli fysisk skadet. Denne frykten assosieres med bekymring for å være utenfor

⁶ Jeg har ikke noen forklaring på hvorfor tallene fra Finland er så dramatisk mye høyere. Det kan ha noe med spørsmålsformuleringene å gjøre.

hjemmet, ofte i et urbant miljø, alene og potensielt sårbar for personlig skade (Stanko 1993). Spørsmålene i undersøkelser om frykt for kriminalitet knyttes til hvor trygge folk føler seg. Disse svarene blir så sammenlignet med hvem som har vært utsatt for 'faktiske' voldelig kriminalitet, og hvem som er mest utsatt for den. Det viser seg da at kvinner og eldre, som uttrykker mest frykt, er de som sjeldnest utsettes for denne typen kriminalitet (se også Baldvig 1990). Unge menn rapporterer minst frykt, men er de som oftest utsettes for voldelig kriminalitet. Et metodisk problem i slike undersøkelser kan imidlertid være at kvinner, og menn, assosierer ordet kriminalitet med skade forvoldt av en fremmed. Som for eksempel Wood og Rennie (1994) viser, er det vanskelig å benytte ordet kriminell på personer en kjenner. Og vi vet fra andre undersøkelser at kvinner, barn og eldre oftest utsettes for vold i hjemmet.

For å forklare spriket mellom kjønnene henviser noen til hvordan de to kjønnene rapporterer frykt. Menn antas å dekke over frykt fordi bildet av maskulinitet og maskulint språk ikke inneholder en anerkjennelse av frykt. Kvinner antas lettere å avsløre sin frykt og anerkjenne større sosial og fysisk sårbarhet.

Hypotesen om at de som har vært ofre for vold er reddere enn de som ikke har det, kan ikke redegjøre for den uroen og frykten som rapporteres av de som i følge slike undersøkelser er 'ikke-ofre'; kvinner. Det er få som forsøker å forklare hvorfor kvinners frykt for kriminalitet er større enn menns, skriver Stanko (1993). Kvinners frykt for kriminalitet kan skyldes en større grad av fysisk og sosial sårbarhet, og at de når de blir ofre for kriminalitet føler seg reddere enn menn. Noen har også antydnet at kvinners frykt for kriminalitet, egentlig er en frykt for voldtekt. Gordon og Rieger (1991) går så langt at de kaller kvinners frykt for voldtekt "den kvinnelige frykten".

Men dersom kvinners frykt for kriminalitet er knyttet til kvinners frykt for voldtekt, hvordan skal vi da forklare en slik utbredt frykt i forhold til det lave antallet voldtekter som rapporteres eller anmeldes? Stanko mener at svaret på dette spørsmålet ligger i å ta på alvor at det eksisterer en gjennomtrengende atmosfære av seksuell trussel mot kvinner. I mange undersøkelser overses dagligdagse situasjoner i kvinners liv, som for eksempel tilrop, plystring, å bli forfulgt på gaten, trakasseringer av ulike slag og slibrige telefoner. Denne typen hendelser

betraktes ofte som ubetydelige, og politiet registrerer dem som regel ikke. Fordi de overser denne typen hverdagslige hendelser mener mange at kvinners frykt for voldtekt ikke er fundert i faktiske erfaringer.⁷

Mange feminister har imidlertid studert menns vold mot kvinner (Kelly 1987/94, Hanmer & Saunders 1984, McNeill 1987/94, Stanko 1985, 1990). Alle disse forskerne har inkludert et bredt spekter av kvinners erfaringer med menns vold som sjelden klassifiseres som lovbrudd. Feministiske studier har spesielt vært opptatt av kjønnsmessig, eller seksualisert, vold som en type vold kvinner langt oftere utsettes for enn menn. I mange av disse studiene hevdes det at seksuell vold er en realitet og en del av det å være kvinne, og at denne volden erfarer gjennom et bredt spekter av mer hverdagslige situasjoner. Kvinners hverdagsliv er gjennomsyret av påtrengende og innpåslitne fremmede menn, skriver Gardner (1980, 1990, 1994). Hun undersøkte imidlertid ikke kvinners samhandling med kjente menn, men også her viser andre undersøkelser hvordan menn fysisk og seksuelt krenker kvinner.⁸ Dette kan være på arbeidsplassen, på stevnemøter eller i parforhold.

Ulike undersøkelser indikerer at kvinner på den ene siden til stadighet utsettes for 'banale' krenkelser fra fremmede menn og at kvinners erfaringer med vold oftest er knyttet til kjente menn. Samtidig minnes kvinner om sin sårbarhet som kvinner spesielt i det offentlige rom. Selve begrepet 'frykt for kriminalitet' fanger derfor kanskje ikke opp verken disse mer alminnelige og 'usynlige' krenkelsene, eller den mer private voldens bidrag til å skape frykt blant kvinner.

Gjennom et fokus på mellomromserfaringer ønsker jeg å arbeide videre med antakelsene om at mer hverdagslige og 'usynlige' krenkelser på den ene siden, og vold fra kjente menn på den andre siden, er viktige for å forstå kvinners frykt.

⁷ De lave anmeldelsestallene skyldes også at mange overgrep ikke anmeldes. En forklaringsfaktor kan være at prosessen fram mot å få noe definert og akseptert som et overgrep oppleves som ydmykende av mange kvinner. Innebygd i frykten kan det derfor også ligge en frykt for fornedrelse i forbindelse med møtet med politi og rettsapparat. Dette vil bli behandlet nærmere i senere kapitler.

⁸ Se for eksempel Stanko (1985), Wood & Rennie (1994), Brantsæter og Widerberg red (1992).

KAPITTEL 2: FRA BAKROMMET - REFLEKSJONER RUNDT ARBEIDS- OG ANALYSEMÅTE

I introduksjonskapittelet sa jeg at avhandlingens hovedanliggende er å 'bråke med' grensene mellom det vi i vår kultur anser som ønskelig kjønnsatferd og det vi betrakter som klare overgrep – å intervensere i mellomrommet. For å tydeliggjøre analysemåten vil jeg her eksemplifisere dette gjennom å se nærmere på grensen mot overgrep. Grensen mot overgrep defineres formelt gjennom ulike rettsdiskurser. Dette betyr at hva som regnes som overgrep og vold formelt avgrenses gjennom denne typen diskurser. Når jeg ønsker å 'bråke med' denne grensen, å intervensere i mellomrommet betyr det at jeg anlegger et perspektiv som bryter med de avgrensningene rettsdiskursene setter, og de kriteriene den selv avgrenser seg gjennom.¹ Poenget er imidlertid ikke å bringe inn det motsatte, eller en negasjon, til rettsdiskursene. Med intervensering mener jeg snarere å bringe inn forhold som gjør at det som beskrives kan ses i nye sammenhenger, og dermed på nye måter. Å intervensere på grensene til mellomrommet er å gjøre grensene til gjenstand for et arbeid som kan transformere dem (Utaker 1978). Intervenseringen består i å sette i scene andre spill enn dem rettsdiskursene og våre nåværende heteroseksuelle forestillinger og praksiser gir rom for, spill som lar andre erfaringer komme til syne, som får oss til å se annerledes, se nye ting og spill som forhåpentligvis foruroliger. Vi kan med Espen Schaanning's ord (1997) si at jeg i denne avhandlingen ønsker å trykke på ømme punkter – både i forhold til rettsdiskursene og i forhold til våre heteroseksuelle forestillinger og praksiser mer generelt.

Intervenseringen foregår i avhandlingen på tre nivåer; på diskursivt nivå, på forestillingsnivå og på handlings- og relasjonsnivå (Alvesson og Sköldbberg 1994). På det *diskursive nivået* utgjør språkanvendelsen selve fenomenet. Det interessante er da blant annet hvordan ulike personer i ulike sammenhenger ytrer seg om seg selv, om andre, om hendelser og om relasjoner. På *forestillingsnivået* uttaler jeg meg om forestillinger, vurderinger, ideer og fantasier, ut fra en sammenstilling eller tolkning av utsagn i intervjuer eller dokumenter. På *handlings- og relasjonsnivået* uttaler jeg meg om relasjoner, situasjoner, hendelser, sosiale mønstre og strukturer som, uten at de har noen objektiv robust karakter, allikevel refererer til noe som ikke lar seg redusere til bare språk eller 'subjektive forestillinger' hos informantene eller

¹ Det samme vil gjelde for grensene mot ønskelig kjønnsatferd. Disse grensene er mindre klare, men jeg håper å ha sirklet dem inn gjennom drøftingen av heteroseksuelle forestillinger og praksiser (kapittel 9).

kollektivet.

Jeg finner grunn til å minne om at avhandlingens tema er avgrenset til noen utvalgte aspekter ved kvinners liv og erfaringer, og den pretenderer ikke å gi noe fullstendig bilde av kvinneliv i dagens Norge. Dette er følgelig en analyse som bare lar bestemte deler av 'virkeligheten' komme til syne. Så selv om vi tar de ulike utsagnene som er sitert i avhandlingen som uttrykk for intervjupersonens subjektivitet, så er den subjektiviteten som uttrykkes ikke entydig og konsistent. Den motiverer snarere at et flertall av diskurser, innbyrdes inkonsistente sådane, kan løftes frem (Alvesson og Sköldbberg 1994). Hovedformålet er, som nevnt, avgrenset til å forstå kvinners frykt for seksuell vold. For å forstå den har jeg arbeidet med mellomromserfaringer, og sett på hvordan disse for kvinner blir konstituert som frykt, utrygghets og ubehagserfaringer.

2.1 PROBLEMPOSISJON

Problemposisjonen i denne avhandlingen bygger på to observasjoner. For det første at de fleste kvinner bosatt i Norge kjenner, eller har kjent, frykten for seksuelle overgrep. Og de forholder seg, i større eller mindre grad, til denne frykten i sine hverdagsliv for eksempel gjennom hvordan de planlegger sine aktiviteter. Frykten kan imidlertid være mer eller mindre bevisst, mer eller mindre påtrengende, i ulike perioder av livet og i ulike situasjoner. Ofte regner vi med at denne frykten er et resultat av en frykt for å bli voldtatt av en fremmed mann et eller annet sted ute i det offentlige rom. Statistikken forteller oss imidlertid at svært få kvinner utsettes for denne typen 'fremmedvoldtekter'. Frykten antas derfor å være skapt av for eksempel dramatiske medieoppslag og regnes ikke for å være særlig realistisk. Frykten kommer slik til å fremstå som litt overdrevet og kanskje lettere hysterisk. På den andre siden finner vi dem som mener kvinner ikke kan være forsiktige nok. De advarer kvinner mot å gå ute alene etter mørkets frembrudd og formaner dem om å være svært forsiktige i all sin framferd. Spesielt unge jenter får mange advarsler om 'fremmede farlige menn', menn de må passe seg for eller være forsiktige i sin omgang med fordi 'menn alltid er ute etter en ting'. Unge jenter blir derfor også ofte bedt om å passe seg for ikke å komme i situasjoner der menn kan misforstå deres signaler og intensjoner – ved for eksempel ikke å invitere menn inn på en kopp kaffe om kvelden. Voksne kvinner forventes å kjenne til disse kulturelle kodene og oppføre seg deretter. To diskurser, 'det er ingen grunn til å være hysterisk' og 'du burde visst

bedre', står her i motsetning til hverandre. Begge diskursene er tilstedeværende i de fleste kvinners liv, og de tilbyr dem to subjektposisjoner, 'den uredde' og 'den forsiktige', som er vanskelige å forholde seg til i hverdagslivet. For hvordan skal en ung kvinne kunne prøve ut relasjoner til unge menn uten å være på tomannshånd med ham, og dermed potensielt utsette seg selv for fare – fordi hun 'burde ha visst' hvordan han da kunne oppfatte situasjonen?

Den andre observasjonen knytter seg til at alle kvinner har opplevd, sett, overhørt eller hørt om uønsket seksuell oppmerksomhet fra menn. Kvinner reagerer imidlertid forskjellig på denne typen henvendelser. Det som er svært krenkende, ubehagelig og truende for noen, er det kanskje ikke for andre. Og den samme kvinnen kan reagere på ulike måter avhengig av 'dagsform' og situasjonen for øvrig. Dersom det er andre mennesker hun kjenner til stede sammen med henne, vurderes kanskje ikke situasjonen som så krenkende og truende som dersom hun hadde vært alene. Kanskje kan de til og med le av hendelsen sammen. Uønsket seksuell oppmerksomhet oppleves følgelig ikke alltid som krenkende og truende. De hendelsene jeg er opptatt av i denne teksten er imidlertid de som, i større eller mindre grad, oppleves som krenkende av kvinnene som ble utsatt for dem.

Mange av disse hendelsene var 'ubetydelige' i den forstand at ingenting kriminelt skjedde. Det vil si at krenkelsene i mange av tilfellene ikke ville blitt betraktet som lovbrudd eller som alvorlige av folk flest. På grunn av 'ubetydeligheten' i dem opplever kvinner ofte at det blir forventet at de ikke skal reagere på disse krenkelsene, de bør snarere le av dem eller overse dem. Ofte blir de også fortalt at mannen, eller mennene, som utøvde handlingen ikke mente noe med det. Det var ikke vondt ment, men snarere enten keitete, litt dumt eller egentlig ment som en positiv oppmerksomhet.

På bakgrunn av disse observasjonene ble jeg opptatt av mellomrommene mellom det vi i vår kultur oppfatter som ønsket seksuell oppmerksomhet mellom kvinner og menn, og det vi betrakter som klare overgrep. Jeg ble opptatt av at det mellom disse ytterpunktene finnes et mellomrom som i dag er gjenstand for mye diskusjon. Spesielt knytter diskusjonene seg, i den offentlige debatten, til den enden av spekteret som ligger nærmest det de fleste av oss ville betrakte som klare overgrep. Eksempler kan være offentlige debatter om seksuell trakassering og hva som skal gjelde som trakassering, debatten om forslaget om å kriminalisere grov

uaktsom voldtekt, diskusjoner om årsakene til det lave antallet domfellelser i voldtektssaker og om ofrenes troverdighet. Disse diskusjonene knytter an til rettsdiskurser, enten det er straffeloven eller arbeidsmiljøloven, og omhandler grensene for hva som skal defineres som trakassering, seksuelle overgrep og vold eller hvordan samfunnet gjennom rettspraksis forvalter disse grensene.

I den offentlige debatten i media er den andre enden av dette spekteret mindre synlig. I denne enden av spekteret finner vi blant annet de mer hverdagslige seksuelle krenkelsene kvinner utsettes for fra menn de kjenner, og fra menn de ikke kjenner. Hendelsene i denne enden av spekteret diskuteres ikke så eksplisitt, men forhandles oftere i praksis i den konkrete samhandlingen mellom menn og kvinner - enten det er i parforhold (og omskrives som tegn på kjærlighet) eller i relasjoner mellom ukjente (og omskrives som ubetydelige).

Mellomrommet fremstår slik som en gråson av diskurser og praksiser som er konfliktfylte og motsetningsfylte. For å belyse dette mellomrommet har jeg tatt utgangspunkt i erfaringer kvinner har fortalt om, til meg selv eller til andre. Det er spesielt to aspekter ved denne typen erfaringer jeg har vært opptatt av; *mangfoldet* i hvilke erfaringer dette kunne være på den ene siden og erfaringer som var særlig *konfliktfylte* (for den enkelte kvinne) på den andre. Gjennom et slikt utgangspunkt mener jeg også å ha kommet på sporet av viktige spenningsforhold i relasjonene mellom kvinner og menn i Norge, spesielt gjelder dette forhandlinger om kvinners handlingsrom.

Avhandlingens problemposisjon kan oppsummeres slik; den er basert på en antakelse om at det er en sammenheng mellom kvinners erfaringer med uønsket seksuell oppmerksomhet og deres frykt for seksuell vold. Med det mener jeg at de gjentatte 'ubetydelige' krenkelsene fungerer som påminnere for kvinner om deres sårbarhet og om muligheten for at fysisk vold kan brukes. Jeg antar videre at et fokus på det motsetningsfylte i mellomrommene mellom det vi i vår kultur anser som klare overgrep og det vi anser som ønskelig kjønnsatferd, kan bidra til en bedre forståelse av denne frykten.

2.2 OM KILDENE

I avhandlingen benytter jeg i all hovedsak foreliggende data fra et vidt spekter av skriftlige

kilder. For å si det med Deleuze og Guattari så har jeg “*made use of everything that came within range, what was closest as well as farthest away.*” Jeg skal her gå nærmere inn på hvilke kilder som er benyttet, og hva de ulike kildene benyttes til å si noe om.

For å forstå hvilke sosiale normer og forventninger som er, og har vært, knyttet til kvinner og menns kjønnsatferd har jeg benyttet historisk og juridisk materiale. *Historiske kilder* har vært skjønnlitteratur, litteratur- og kulturhistoriske tekster og juridiske dokumenter. En fare med å benytte historiske kilder er at språkbruken kan ha endret seg over tid. Dette blir spesielt tydelig i de juridiske dokumentene. Jeg vurderer ikke de andre kildene som problematiske i så måte, fordi jeg ikke i utgangspunktet har lett etter spesielle kategorier, termer eller uttrykk. Det *juridiske materialet* omfatter ulike utgaver av straffeloven, fortolkninger av denne og offentlige utredninger med forarbeider til lovendringer. Å bruke loven som kilde har noen viktige begrensninger. Loven er en normativ diskurs, det vil si at den sier oss noe om hva lovgiveren ønsket skulle skje, og den kan derfor ikke uten videre brukes deskriptivt. Den sier oss følgelig ikke noe om hvordan rettspraksis har vært eller i hvilken grad folk lever i tråd med lovgiverens ønsker. Straffeloven kan ikke brukes til å si noe om hvordan folk oppfører seg i praksis. Gjentatte endringer og innskjerpinger av loven, slik vi senere skal se det i lovens sedelighetskapittel, kan for eksempel tyde på at folk nettopp ikke har oppført seg slik loven ønsket de skulle gjøre.

Jeg har videre benyttet *skjønnlitteratur*, skrevet av kvinner i vår tid og i fortiden, for å se hvordan det jeg har kalt mellomromserfaringer tematiseres der. Kvinnelige forfattere skriver langt oftere om slike episoder enn jeg hadde reflektert over når jeg tidligere hadde lest deres bøker. Det skjerpede blikket gjorde altså nye ting synlig for meg. Jeg fant tekster som spesielt omhandlet seksuelle krenkelser av kvinner, men også andre tekster der temaet inngikk i andre fortellinger. Det overrasket meg å oppdage at når kvinner skriver romaner og lager fortellinger så finnes det svært ofte skildringer av seksuelle krenkelser og frykt i tekstene. Skjønnlitteratur kan imidlertid ikke fortelle oss om noe som faktisk har skjedd. Så den er ikke en kilde til innsikt om folks hverdagsliv. Den kan imidlertid gi oss innsikt i hva det til enhver tid er mulig å artikulere som hendelser og erfaringer, og hvordan de ble omtalt. For meg fungerer de til å peke på at seksuelle krenkelser er til stede i mange av disse romanfigurenes liv, og at de er innebygd i fortellingene som en del av romanpersonenes hverdagsliv. De fungerer nesten aldri

som selve hovedpoenget med fortellingen. Frykten har i alle fall vært tilstede i romanforfatterens erfaringer, enten i form av egne erfaringer eller som erfaringer formidlet til henne fra andre kvinner.

Andre forskeres arbeider basert på intervjuer med kvinner er i stor grad benyttet, men blir i denne avhandlingen satt inn i en annen sammenheng. Her har hovedvekten vært lagt på arbeider som omhandler kvinners frykt for seksuell vold, seksuell vold mot kvinner og seksuell trakassering. Jeg har brukt denne forskningen som inntak til kvinners og menns erfaringer, og hvordan de snakker om dem. Dette materialet var imidlertid samlet inn med utgangspunkt i andre problemstillinger enn den jeg arbeider med her. De blir i min tekst reanalysert. Ettersom både utenlandsk, spesielt amerikansk og britisk, og annen skandinavisk forskning er benyttet så er det viktig å være klar over farene som er forbundet med dette. Spesielt viktig er det å være klar over at de mellomromserfaringene som er temaet for denne avhandlingen, ikke nødvendigvis er de samme i disse landene. Grensene for dette mellomrommet varierer mellom ulike kulturer, og det gjør også forholdene mellom kjønnene slik de for eksempel kommer til uttrykk i tilrop på gaten. Det tallmaterialet vi har gir også grunn til å tro at frykten for overgrep er langt større blant amerikanske og britiske kvinner, enn blant norske. Voldsnivået i Norge er også generelt lavere enn i disse landene. På bakgrunn av de ovenfor nevnte vurderingene har jeg vært svært selektiv med hensyn til hvilke sitater jeg har benyttet fra utenlandske forskere, slik at de skulle kunne representere erfaringer som kunne være gyldige også for norske kvinner. I vurderingen har jeg benyttet meg av annen norsk forskning, diskusjoner med andre kvinner og mitt eget skjønn som en kvinne som lever i Norge.

Andre skriftlige kilder som er benyttet er brev, aviser, brosjyrer og offentlig statistikk. *Offentlig statistikk* er en problematisk kilde når det gjelder avhandlingens tema; kvinners frykt for seksuell vold. I Levekårsundersøkelsene stilles folk spørsmål om frykt for kriminalitet og opplevelse av trygghet. Det er mange grunner til at denne kilden er problematisk. For det første spørres det om kriminalitet og trygghet generelt, og ikke om frykt for seksuell vold spesielt. Spørsmålene omhandler derfor ikke avhandlingens tema direkte. Et annet spørsmål er hva disse spørsmålene egentlig måler. Hvordan oppfatter folk ordet kriminalitet? Hva tenker de på her? Er dette et ord som i utgangspunktet bringer assosiasjonene hen til fremmede? Vi vet fra undersøkelser om voldtekt og seksuell trakassering at selv kvinner som i lovens forstand

har vært utsatt for dette, ofte ikke benytter disse termene på sine egne erfaringer. Terminologien er derfor svært viktig. Hvor sterkt er for eksempel ordet frykt? Ville det at jeg følte meg utrygg av og til, få meg til å svare at jeg fryktet kriminalitet? Fordi det er mye usikkerhet forbundet med slike tall benyttes de bare for å gi en oversikt over det tallmaterialet vi har, og som en indikasjon.

Etter en reportasje om prosjektet i ukebladet *Kvinner & Klær* (påskan 1991) fikk jeg noen *brev* fra kvinner. Dette dreier seg om 7 brev som er benyttet i teksten. Kvinnene skrev i all hovedsak for å fortelle at de kjente seg igjen i hvordan frykten begrenset deres bevegelsesfrihet, og for å oppmuntre meg til å fortsette med prosjektet. De fleste av kvinnene bidro også med egne erfaringer for å illustrere sine opplevelser.

I den perioden jeg har arbeidet med avhandlingen har det vært mange *avisreportasjer* om frykt for seksuell vold og tilgrensende temaer. Artikkene som er benyttet omhandler kvinner som har vært utsatt for ulike typer krenkelser. Jeg har benyttet noen av disse som kilder til kvinners opplevelser med ulike former for krenkelser, og ikke for å si noe om temaets viktighet eller omfang. Artikkelen kan få et stort oppslag av andre grunner enn viktighet, som for eksempel mangel på annet stoff eller hva man antar selger. En slagside som preger avisenes reportasjer i denne typen saker er medias tendens til å lage store oppslag dersom krenkelsene utføres av en ukjent gjerningsmann som for eksempel ved overfallsvoldteker (se også Skjørten 1995). Krenkelser eller overgrep blant mennesker som kjenner hverandre skrives det langt sjeldnere om. Dette til tross for at denne typen overgrep tallmessig er langt vanligere. Mediadekningen bidrar slik til å gi et skjevt bilde av hvilke krenkelser som totalt sett er de vanligste, og dermed også av hva som er farlig.

Et annet problem med aviser som kilde er faren for unøyaktigheter. Avisreportasjer fra samtaler med mennesker inneholder ofte sitater av typen - "Kvinnen sa ..." - og vi som forskere kan ønske å bruke slike sitater. Vi kan imidlertid ikke anta at denne typen sitater er direkte sitater av hva den aktuelle personen sa. Pressens sjanger er slik at den benytter seg av sitater i teksten, og journalister vil derfor ofte selv konstruere sitater på bakgrunn av samtaler med mennesker (Scott 1990). Vi kan derfor ikke ta for gitt at den intervjuede personen faktisk sa akkurat det journalisten siterer henne/han på.

Muntlige kilder er også benyttet i form av *uformelle samtaler* med kvinner. Disse samtalene har funnet sted i ulike sammenhenger; på utesteder om kvelden, i lunsjpauser eller på seminarer, og de har vært et resultat av at jeg har fortalt hva jeg arbeider med. Mange kvinner har da uoppfordret assosiert til, og fortalt om, egne opplevelser. Dette har noen ganger skapt livlige debatter og mange assosiasjonsrekker blant de andre kvinnene som eventuelt var tilstede. Jeg benytter noe av den informasjonen jeg har fått fra kvinner i ulike sammenhenger i teksten. De fungerer også som bakgrunnsinformasjon og et signal til meg om at de uten vanskeligheter kunne relatere seg til temaet.

2.3 HVA KAN KILDENE BRUKES TIL Å SI NOE OM?

I hovedsak er det to måter å bruke en kilde på – som levning og som beretning (basert på Kjeldstadli 1997). Etersom jeg bruker noen kilder som levninger og noen som beretninger, må vi se nærmere på hvordan de to bruksmåtene skiller seg fra hverandre. Når jeg bruker en kilde som *levning* bruker jeg den for å si noe om den situasjonen som frambragte kilden. Vi slutter da fra denne delen til en større helhet. Jeg slutter for eksempel fra det faktum at kvinner på begynnelsen av 1900-tallet tematiserte dette til at det kan si oss noe om relasjonene mellom kjønnene på den tiden, og at dette var et problem som var tematisert. Det samme gjelder for dagens forfattere. Jeg er altså ikke opptatt av om den siterte episoden fra den aktuelle romanen faktisk har skjedd. Poenget er snarere at jeg bruker dem til å konstruere en situasjon, eller et bilde av en situasjon, som kan bidra til å forstå de trekkene vi kan observere i den aktuelle kilden. Alle kilder kan, i følge Kjeldstadli, benyttes som levninger.

Alle kilder kan imidlertid ikke brukes som *beretninger*. Når vi benytter en kilde, eller deler av den, som en beretning så bruker vi den som en fremstilling av noe som faktisk har skjedd. Vi er interessert i det beretningen handler om. Det er tre kriterier som må oppfylles for at kilden skal kunne brukes som beretning; kilden må være meddelende (den må fortelle om noe som skjedde eller var), den må være beskrivende og ikke normativ (den må inneholde er-utsagn og ikke bare bør-utsagn) og den må referere til noe som har skjedd (og ikke til noe som skal skje i fremtiden) (Kjeldstadli 1997).

I min tekst er begge rettsdiskursene benyttet som levninger, og ikke som beretninger. På

samme måte er det med skjønnlitteraturen og essay. Kilder som benyttes som beretninger i min tekst er sitater fra informanter i andre forskeres og ulike historieskriveres materiale, brevene jeg mottok fra kvinner og avisreportasjene med intervjuer av kvinner. Disse kildene fremstiller noe som faktisk er opplevd av de kvinnene som forteller om hendelsene. De forteller om sine egne opplevelser.

Hvordan er det så med folks evne og vilje til å formidle et riktig bilde av hva som har foregått? Uten å drive mistanken for langt er det ett punkt jeg tror det kan være viktig å reflektere over her. Gjennom et forprosjekt på seg selv, i forbindelse med et forskningsprosjekt om seksuell trakassering, har Karin Widerberg gjort seg noen metodiske refleksjoner som er relevante her (Widerberg 1989 og 1992). I dette forprosjektet skrev hun ned det hun husket av egne erfaringer med seksuell trakassering, hvordan hun husket dem og hva som i dag slår henne ved hendelsene. Hun oppsummerer sin lærdom fra dette forprosjektet i seks punkter. Jeg skal gjengi fem av dem her, fordi det er disse som er relevante i denne sammenhengen. 1. Hun husket episoder hun hadde 'glemt'. Alle kom ikke på en gang, men '*dukket frem*' litt etter litt over tid. 2. Hun var overrasket over *antallet episoder* og hvor stor *variasjon* det var mellom dem. 3. Hun hadde *problemer med å definere* noen av episodene som overgrep, selv om det var helt klart at de var uønskede fra hennes side. 4. Hun så noen av episodene som klare overgrep selv om '*ingenting*' hendte, for eksempel når det var tilfeller av intens trussel over kortere eller lengre tid. 5. Hun følte *skam* over mange av episodene og ønsket ikke å fortelle noen om dem. Hun føler fortsatt denne skammen til tross for den kunnskapen hun har som tilsier at hun ikke kunne klandres. Dersom hun ble intervjuet ville hun sannsynligvis ikke snakket om disse episodene, men om episoder hun kunne være 'stolt' av, episoder der hun ikke hadde vært 'dum' eller 'naiv'.²

Slik jeg ser det er dette viktige metodiske observasjoner, som antakelig alltid vil være tilstede når vi intervjuer eller snakker med folk om minner. Så til tross for at folk kan ha de beste intensjoner om å gi et 'riktig' bilde av hva som foregikk, vil det alltid måtte være en viss usikkerhet knyttet til denne typen informasjon. Spesielt viktig tror jeg det er å merke seg skammen over enkelte av episodene. Skammen som antakelig ville forhindre henne fra å fortelle om dem. I det materialet jeg har benyttet kan det derfor være en overrepresentasjon av

² Med 'dum' og 'naiv' mener hun her at hun handlet som om patriarkatet ikke eksisterte og som om man kunne stole på menn og at de ikke angrep kvinner (Widerberg 1989).

hendelser der kvinnene føler seg 'stolte' over måten de håndterte dem på.

2.4 HVILKEN VIRKELIGHET?

I denne avhandlingen har jeg latt kvinner definere hva som er krenkende oppførsel. Et spørsmål som ofte kommer opp i den forbindelse er; med hvilken rett lar jeg 'ofrene' definere hva som skal betegnes som krenkelser? Umiddelbart kunne en være fristet til å svare; hvem kunne være bedre egnet til å definere det enn dem som har følt den på sine kroppene? Selve spørsmålet er imidlertid interessant fordi det synliggjør at dette avviker fra det 'normale'. Det som kjennetegner det 'normale' er at det ikke trenger å stille spørsmål ved seg selv. Kulturelt sett befinner det 'normale' seg på et annet sted og det forblir usynlig inntil et annet perspektiv tvinger det fram i lyset, og benevner det på en annen måte enn det liker å se seg selv. Men det vil alltid påligge den som frembringer et annet perspektiv å bevise sin ikke-symptomatiske karakter.

Hva som er det 'normale' i vår kultur i vår tid er ikke uten videre lett å si, men jeg antar at det – når det gjelder denne tekstens tema - på den ene siden knytter an til straffelovens prosedyrer og vår opplevelse av urettferdighet dersom krenkeren ikke får forsvare sitt syn på saken. På den andre siden, og delvis i forlengelsen av dette, knytter det 'normale' implisitt an til forestillinger om at det er mulig å rekonstruere hva som faktisk skjedde og etablere et slags tredje mer objektivt perspektiv på saken, dersom man har tilgang til de implisertes perspektiver på episoden. Implisitt forventes det kanskje også at begge partene (dersom vi her tenker oss at det er bare to) skal kunne 'signere' eller godkjenne dette tredje perspektivet.

Det tredje perspektivet blir videre ofte forvekslet med sannheten. Men sannheten er ikke noen opphøyet og uproblematisk størrelse. Om sannheten er det å si at: *"We make up our claims to truth, Nietzsche states; then we forget we made them up; then we forget that we forgot"* (Fergusson 1991). Vi knytter imidlertid ofte våre forestillinger om sannhet, og falskhet, til spørsmål om overensstemmelse, eller manglende overensstemmelse, mellom forhold på subjektssiden og forhold på objektsiden, hevder Arild Utaker (1978). Det som er riktig/galt knytter vi på den andre siden ikke til et forhold mellom subjekt og objekt, men til kriterier, regler, normer osv. Vi har derfor lett for å konkludere med at når noe holdes for sant så er det objektivt - slik noe er, uavhengig av oss og våre kriterier, mens det som holdes for å være

riktig oftere knyttes til det subjektive - slik vi ønsker at noe skal være.³ Konsekvensen av dette er at det sanne framstår for oss som noe vi må stoppe opp ved, uavhengig av våre beslutninger. Men når det gjelder hva som er riktig og galt så oppfatter vi at det alltid vil være uenighet og diskusjon om dette. Det er følgelig tydelig for oss at kriteriene på om noe er riktig eller galt finnes på 'subjektsiden' (Utaker 1978). Begrepene sannhet og falskhet bør derfor brukes med stor forsiktighet fordi det lett framstår som noe 'objektivt' og uavhengig av våre vurderinger. De tilslører lettere at det er vi som har bestemt hva som til enhver tid skal gjelde som sant.

Det tidligere nevnte tredje perspektivet kan oppleves som sant fra perspektivet til den part som står utenfor konflikten. Sannsynligheten er imidlertid meget stor for at denne 'sannheten' ikke vil være gyldig for noen av de to partene i konflikten. Ingen av dem vil gjenkjenne sin opplevelse i dette tredje perspektivet. Og dersom vi forsøker å få begge partene til å godta samme definisjon av virkeligheten, må den relativt sett svakeste parten med nødvendighet tape. Problemet er ikke nødvendigvis at en av partene lyver eller overdriver når deres beskrivelser ikke stemmer overens. Problemet er snarere at de fra hvert sitt ståsted ser, hører og opplever to forskjellige virkeligheter (Aasland 1992:39-40). Det er også viktig å huske på at de to partene ikke uten videre kan bytte plass og dermed forstå hverandre. For dersom den ene parten beveger seg over i den andres posisjon for å forstå denne, så vil hun ikke se det samme som ham. For straks hun forflytter seg vil hans virkelighet forandre seg, fordi hennes plassering i hans virkelighet er vesentlig. De to partene må derfor bli værende i hver sin posisjon samtidig som de lytter til og aksepterer at den andre faktisk ser en annen virkelighet.

'Virkeligheten' er det som kommer til syne innenfor et valgt perspektiv, skriver Espen Schaanning (1997). Det gir lite mening å spørre hvordan den 'egentlig' er. En slik 'egentlig' virkelighet finnes ikke. I det daglige kan vi imidlertid ikke leve med 'virkeligheten' i anførselstegn. Men situasjonen er en annen når vitenskapsdisiplinene kommer inn i bildet, for disse vil gjerne ha monopol på sannheten. De vil ikke beskrive og forklare 'virkeligheten' i anførselstegn, men Virkeligheten.

Som samfunnsvitenskaper, på søken etter en måte å tenke omkring hvilken kunnskap jeg produserer, vil jeg her betrakte vitenskapen som en virksomhet der vi lager forklaringer,

³ Det finnes ulike sannhetsbegreper (se for eksempel Alvesson og Sköldbberg 1994 og Kvale 1997), men det det refereres til her er sannhet som korrespondanse.

modeller og teorier som lar bestemte 'virkeligheter' komme til syne.

2.5 OM TEKSTENS FORM

Tilnæringsmåten i denne teksten er fortellende på den måten at jeg forsøker å forstå enkelthendelser i kvinners liv ut i fra de større kulturelle og samfunnsmessige fortellingene/diskursene disse hendelsene kan inngå i. Enkelthendelsene settes inn i en større fortelling som søker å sannsynliggjøre hvordan diskurser på ulike nivåer arbeider sammen, og mot hverandre.

I teksten eksperimenterer jeg med form og språk. De ulike kapitlene preges av forskjellig temperament, rytme og klangfarge, avhengig av temaet som behandles. I noen av kapitlene forsøker jeg for eksempel å iscenesette hvordan mellomromserfaringene oppleves, gjennom en skrivemåte som til dels er; assosiativ, ikke-lineær, sett gjennom subjektive blikk, med 'flash-backs' og drømmesekvenser, ansikter og situasjoner som glir over i hverandre.

Teksten kan betraktes som en montasje der temaet er komponert ved å sette sammen, og blande, forskjellige skrevne tekster. Den informasjonen jeg har vurdert som mest relevant har jeg satt sammen i en rekkefølge som kan fremstille, eller sette i bevegelse, de hendelsene som er registrert. Jeg har villet gi dem liv, og derigjennom aktivere også leserens egne erfaringer og reaksjoner.

Denne tekstens tema kan derfor ikke betraktes som et speilbilde av en empirisk enhet, det er snarere en analytisk implikasjon. Tekster er imidlertid alltid kontekstualiserte sannheter som stadig risikerer å bli utfordret av 'det empiriske' (Hastrup 1992). De er skrevet fra en spesiell forfatters ståsted. Kvinnene, eller snarere erfaringene, som bringes i tale i denne teksten må betraktes som innbyggere i den verden denne teksten skaper. Jeg har valgt å la forfatterens jeg være synlig fordi jeg som forsker er et diskursivt subjekt som skriver andre, eller andres erfaringer, inn i en objektiv eksistens. Dette er, som Kirsten Hastrup påpeker (1992), en forfatterskapets byrde som vi ikke kan unnsnippe, og som vi derfor må ta ansvar for – uansett hvor tung denne byrden har blitt. Det er derfor viktig å anerkjenne at jeg ikke taler på vegne av, eller fra samme posisjon som, de kvinnene som her er benyttet som informanter. Spørsmålet om autoritet kan ikke flyttes over på andre kvinners erfaringer på en slik måte at

disse erfaringene framstår som uavhengig av min (og andre forskeres) lesing og nedskrivning av dem (Clough 1993:194). Jeg plasserer følgelig ikke min egen autoritet utenfor en kritisk omlesing av min analyse av disse erfaringene, men ved å synliggjøre forfatter-jeg'et tar jeg ansvar for min egen autoritet i nettverket av makt/kunnskapsproduksjonen.

Men hvis det å produsere vitenskapelige tekster er moralsk, politisk og epistemologisk delikat, hvorfor fortsetter vi? Et viktig argument for å fortsette å produsere samfunnsvitenskapelige tekster er at de ikke bare er nedtegnelser av erfaringer, men de er også midler til erfaringer.

Den utbredte bruken av sitater i teksten gir leseren mulighet til å se hvilke hendelser jeg trekker slutninger på bakgrunn av. Bruken av eksempler sikter altså ikke mot å være 'beviser' for en hypotese, eller 'typiske' i statistisk forstand. Sitater fungerer snarere som retorisk virkemidler som sikter mot å hjelpe leseren inn i min verden som forfatter av teksten. De kan kanskje også fungere slik at leseren vil kunne benytte innsikter fra dem for sin egen forståelse av fremtidige situasjoner.

Teksten søker å intervenere i mellomromserfaringer for å forstå kvinners frykt for seksualisert vold. Termen intervenere impliserer at jeg anvender et annet sett av regler på fenomenene – frykt, seksualitet og krenkelser – for å skape en ny forståelse av dem. Formålet er å forstyrre, og kanskje forandre, måten vi betrakter fenomenene på ved å påtvinge dem en annen retning og sette dem inn i et annerledes 'spill' enn det de vanligvis er en del av. For å si det med artisten Laurie Anderson: "*[...] my whole intention was not to map out meanings but to make a field situation. I'm interested in facts, images, and theories which resonate against each other, not in offering solutions*" (sitert i Sayre 1988:99).

Tanken med en 'feltsituasjon' er å forbinde publikum/leseren med hendelsenes problematikk på en empatisk måte, å involvere dem i situasjonene og dilemmaene som presenteres, sier Anderson (Sayre 1988). Ideen er også i denne avhandlingen å involvere leseren i situasjonene og dilemmaene som legges fram. Vi er vant til at våre subjektive reaksjoner som lesere er relevante når vi analyserer og leser litterære arbeider.⁴ Vi er imidlertid mindre vant til å analysere og reflektere over våre egne reaksjoner på vitenskapelige arbeider. Kanskje kan i alle

⁴ Det følgende resonnementet er bearbeidet etter Whitford (1986).

fall deler av denne teksten nærme seg litteraturens uttrykksform i den forstand at dens effekter på leseren er relevante i forhold til tekstens mer tydelige teoretiske og analytiske innhold. Leserens subjektive reaksjoner på denne teksten er en respons som er en viktig 'forlengelse' av teksten, den 'hører med til' teksten. Jeg tror dette er spesielt viktig av to grunner. For det første fordi teksten omhandler nettopp mellomrom. I kraft av at de er mellomrom er det mye uenighet og debatt om dem. Dette er også viktig fordi teksten omhandler debatter om, spesielt de seksuelle, relasjonene mellom kjønnene. Alle, både kvinner og menn, enten de er seg det bevisst eller ikke, enten det er i skrift eller i praktisk handling, deltar i denne debatten. Det finnes ingen mulighet til å stille seg utenfor den.

Leserens reaksjoner er derfor ikke en mer eller mindre tilfeldig og uheldig 'følelsesmessig' eller subjektiv respons som bør settes til side for å få tak i teorien eller analysen. Leserens reaksjoner kan tvert i mot betraktes som et spor i retning av hva det hele dreier seg om, av hva som står på spill her for henholdsvis kvinner og menn.

Som leser av en samfunnsvitenskapelig tekst kan det å anerkjenne sine egne følelsesmessige reaksjoner på den, være problematisk og kanskje også provoserende. Det kan utfordre hele forestillingen om mulige objektive ståsteder. Det å anerkjenne egne følelsesmessige reaksjoner på en samfunnsvitenskapelig tekst, kan innebære at vi er nødt til å oppgi forestillingen om nøytralitet og om at et ikke-involvert objektivt ståsted er mulig.

Det at leseren reagerer på teksten indikerer at de ikke sitter likegyldige tilbake, men det garanterer ikke riktigheten av min analyse. Enten reaksjonene er entusiastiske eller fiendtlige, så kan de imidlertid være verdt å reflektere over fordi disse reaksjonene er skapt av noe. Og dersom leseren i den utvekslingen som finner sted mellom oss, ikke trekker seg tilbake, så er muligheten for en dialog til stede. Gjennom denne dialogen vil imidlertid min analyse og min posisjon settes på spill.

Forskjellen mellom litterære narrativer og de samfunnsvitenskapelige er at de har forskjellige epistemologiske mål (Van Manen 1990). Innen samfunnsvitenskapene ønsker vi å gjøre eksplisitt det som i litteraturen kan forbli implisitt: *"A consciousness associated with the soul is more relaxed, less intentionalized than a consciousness associated with the phenomena of*

the mind. Forces are manifested in poems that do not pass through the circuits of knowledge” (Bachelard 1958/69:xvii også sitert i Van Manen 1990). For vitenskaperne må kreftene passere gjennom kunnskapens kretsløp, men dette hindrer oss ikke i å benytte lignelser og bilder i våre forsøk på å si noe om den virkeligheten vi studerer. Forfatteren Monika Fagerholm påpeker viktigheten av lignelser og bilder på denne måten: *”For å ha håp om å forstå hverandre, må vi tale i lignelser, bilder. Det gjør vi alltid til hverdags i de enkleste sammenhenger, og det må vi gjøre nå også, når vi sammen skal prøve å lære oss noe om virkeligheten. De riktige vitenskapsmennene [sic] sier aldri: Slik er det! De sier: Dette er et bilde av hvordan vi tror det er”* (Fagerholm 1996:27). Med mine ord: Min tekst er et uttrykk for hvordan jeg på dette tidspunkt ser sammenhengene.

Mitt håp er at teksten kan fungere som et redskap til å tenke videre fra, og at den ikke fryser fast, tvinger, låser eller lukke inne. At den kan være et lite bidrag til å gi oss mot til å bevege oss videre mot det vi i skrivende stund enda ikke vet hva er, eller hva kan være. Jeg har med denne teksten tilstebet å skape grunnlag for en relasjon mellom to subjekter. For det som gjør en tekst levende, som får den til å brenne, kommer fra leseren.

*

”Hos min bestemor,” sa hun, ”gikk jeg i en streng skole. ’Vær lojal mot historien,’ sa den gamle heksen til meg. ’Vær evig og urokkelig lojal mot historien.’ ’Hvorfor må jeg være det, bestemor?’ spurte jeg. ’Forlanger du at jeg skal begrunne det jeg sier, din tøs?’ ropte hun. ’Du innbiller deg at du skal kunne bli eventyrfortellerske, og så ber du meg komme med grunner! Så hør da: Når fortelleren er lojal, evig og urokkelig lojal mot historien, da vil, til slutt, stillheten tale. Men hvis du har forrådt historien, er stillheten intet annet enn tomhet. Men når vi, de trofaste, har sagt vårt siste ord, vil vi høre stillhetens stemme” (Blixen 1957/87:119-120).

De reglene fortelleren er underlagt illustreres på en utmerket måte i den påfølgende tekstpassasjen fra romanen *Kvinnen som kledte seg naken for sin elskede* av Jan Wiese (1990/97:111-119). Jeg har i regien av teksten forsøkt å være trofast mot disse reglene, og mot historien.

PASSASJE:

Underet på markedsplassen

”En kvinne elsket en mann så inderlig at hun kledte seg naken for ham på torvet. Det er sant, det skjedde i min egen hjemby, jeg var der og så det med egne øyne.

Hun var blottende ung, men allikevel kvinne. I sine øyne bar hun så vel barnets undring som den unges besluttsomhet. Det var kroppen hun kledte av, men det var hennes sjel vi så, alle vi som var på markedsplassen den dagen.

Markedsplassen i min by skiller seg ikke ut fra andre. Dit kommer kvinnene for å kjøpe mat og mennene for å treffe andre menn. Der bringes nyhetene fra munn til munn, likeså sladderer.

Tre mennesker har sin faste plass på torvet, de har hvert sitt hjørne som ingen annen må bruke.

Mot vest sitter fortelleren. Han kommer hver dag i den fjerde time etter middagshøyden. Han bringer med seg et teppe. Det folder han ut på marken og setter seg med korslagte ben. Han beretter sine historier og knytter på den måten dagen i dag til alt som har skjedd før.

Mot øst har værmannen sin plass. Han sitter aldri ned. Når solen står på sitt høyeste, kommer han til markedsplassen og stiller seg opp i sitt hjørne. Han roper stående ut sitt varsel. Når det er gjort, forlater han straks plassen og viser seg igjen først neste dag.

Værmannen nyter, på samme måte som fortelleren, stor respekt i byen.

Allikevel, den som er høyest aktet av alle, er vismannen. Han sitter også på et teppe, og hans hjørne ligger i nord. Ennå før solen går opp, sitter han urørlig på teppet sitt, når den igjen går i havet, er han der fremdeles.

Til vismannen går alle som trenger et råd. Dit går den syke, eller han som ikke kan enes med naboen. Dit søker faren som skal gifte bort en datter, eller han som har forlagt sin pung og ikke kan finne den igjen. Hos ham får de alle svar.

Ingen vet hvor gammel han er. Hans hår og skjegg er langt, og hans kjortel slitt. Så lenge har han vært på sin post at bare de aller eldste kan huske den gang han kom. Ingen vet hvorfra, her har han ingen slekt. Hans bolig er et skur utenfor byen.

Den unge kvinnen kjente markedsplassen. Hun hadde fulgt sin mor dit så lenge hun kunne huske. I begynnelsen ble hun båret, senere gikk hun med hånden trygt i morens.

Hennes foreldre var rike mennesker. Familien bodde i et stort, vakkert hus med mange tjenere. Allikevel gikk moren selv til markedsplassen hver dag for å kjøpe ferske varer.

Hun var foreldrenes yngste datter. De elsket henne og ga henne sin kjærighet. De trøstet henne når hun gråt og de lo sammen med henne når hun lo. I ettertid, da alt hendte, var det mange som bebreidet dem nettopp dette:

"De har skjemt henne bort," var det noen som sa.

"En datter skal oppdras i bluferdighet og lydighet. De dyder hun bør eie den dag faren velger en mann til henne. I stedet har de satt henne griller i hodet."

Det kan hende at folk hadde rett. Hadde bare ekteparet også hatt en sønn, kunne de gjort det annerledes. Da ville de bedre skjønt hvordan en datter og fremtidig hustru burde oppdras. Som det nå var, vokste den lille piken opp med en sterk vilje i seg.

Den ble farlig den dagen hun møtte kjærigheten.

Han kom på en helt alminnelig dag. Som vanlig var hun med sin mor til markedsplassen. Hun lyttet til de voksnes samtale. Solen skinte. Da så hun ham.

Vakker var han, og ung, ikke mange år eldre enn henne selv. Klærne og holdningen røpet den velstående sikkerhet.

I forbifarten møttes deres øyne. Da visste hun det. Hun slo blikket blygt ned, men da hun igjen så opp, var han borte. Uten å legge merke til henne hadde han gått videre i ivrig samtale med en venn. Hun vendte taus og bedrøvet hjem i følge med sin mor.

Fra den dag lette hun hver dag etter den unge mannen på markedsplassen. Hun gikk dit med sin mor som før, men forlot henne for friere å lete overalt. Det gikk lang tid uten at hun så ham, igjen og igjen vendte hun skuffet hjem. Til slutt visste hun ikke lenger om han eksisterte, eller om han bare var en drøm i henne.

For drømmer hadde hun.

I dem var han vidunderlig. Hun ser ham allerede på lang avstand. Med lange, langsomme steg kommer han mot henne mens det lange, mørke håret tas av vinden. Han smiler og rekker armene mot henne. Han smiler og rekker armene mot henne. Han roper noe uten at hun kan skjelne ordene. Hver gang forsvinner han før han når frem, og hun står alene tilbake.

Endelig, en dag fant hun ham igjen.

Han satt lyttende i kretsen rundt fortelleren. Hun satte seg også ned, med hodet slik vendt at hun kan betrakte ham. Hun kjærtignet ansiktet med øynene og festet hvert trekk til minnet. Lenge fikk hun sitte i fred, så snudde han seg og satte sinte øyne i henne. Hun irriterte ham. Med en mørk mine vendte han seg bort, så hun ikke lenger kunne se hans ansikt.

Den kvelden ble hun syk med høy feber. Uten motstand lot hun den rase. Hun visste ikke lenger forskjell på natt og dag og kjente ikke sine foreldre.

Det gikk uker før hun var feberfri. Hun satt lenge i en stol foran vinduet. Men en vakker dag meldte livet sine krav i den unge kroppen. Foreldrene ble fylt av glede da de igjen hørte hennes latter.

Piken hadde tatt en beslutning, ikke bare om å leve, men også om å gjøre noe med livet. Hun fulgte moren til markedsplassen.

Da hun kom dit, gikk hun straks til vismannens hjørne av torvet. Hun fant ham alene og med lukkede øyne. Hun nølte, men tok de siste skrittene frem og satte seg ned foran ham. Det hadde hun ofte sett gjøre når de søkte ham for råd. Hun visste også at når man gjorde det, ville alle andre holde seg på avstand. Både spørsmål og svar skulle bli mellom de to.

Den gamle satt lenge med lukkede øyne. Hun visste ikke om han sov. Da så han opp og festet blick på henne.

"Mitt barn," sa han, "hva bringer deg til meg?"

Hun bøyd rødmende hodet, så samlet hun mot og så ham inn i øynene. Nå fortalte hun lavt om sin kjærighet til den unge mannen.

"Hva skal jeg gjøre?"

Den gamle mannen var taus, han tenkte seg om før han svarte.

Svaret ble det sener snakket om. Burde ikke vismannen bedt den unge piken gå hjem til sin fars hus og vente der til han fant en mann til henne. Vismannen gjorde ikke det, han så inn i fremtiden og visste hva som skulle hende.

Han smilte før han svarte piken:

"Vis deg for ham, og han skal se deg."

Mer sa han ikke, og hun forsto at hennes tid på vismannens teppe var ute.

Neste dag går hun igjen til markedsplassen. Allerede fra morgenen forbereder hun seg. Hun bader og vasker seg omhyggelig, tørker kroppen og smører den inn med salver. Hun velger klærne med omhu og kler seg langsomt.

Moren følger forundret hennes forberedelser.

Sammen går de gaten til markedsplassen. Og mens moren snart er opptatt med handelen, forlater den unge kvinnen henne. Hun leter etter mannen og finner ham i en flokk av venner.

Uten å nøle går hun frem til ham og tvinger ham til å se henne inn i øynene. Hun ser hans forbauselse og aner igjen et sinne. Et øyeblikk vakler hun, blikket hennes viker. Et sekund bare, så fester hun det igjen og ser selv i sinne tilbake.

Nå skjer det som siden skulle fortelles, igjen og igjen.

Med blyge, men allikevel bestemte bevegelser løser hun sine klær og lar dem falle til jorden. Hun kler seg langsomt naken for mannen som forskrekket stirrer på henne.

Det er noe rørende ved hennes opptreden, bevegelsene er beslutsomme, men ikke rutinerte, langsomme, men ikke dvelende.

Men i øyeblikket brer forferdelsen seg blant menneskene. Den sprer seg som ild over plassen og øker trengselen rundt de to.

Moren kommer til, hun løfter armene og roper ut sin fortvilelse. Hun løper gråtende bort mens hun forbanner seg selv, sin slekt og sin datter.

Blant menneskene i mengden stiger opphisselsen og ropene.

Men mellom den unge kvinnen og mannen står tilværelsen stille et kort øyeblikk, akkurat så lenge som det tar for et under å skje. I det sekundet er de helt alene på den overfylte plassen. Alt og alle er borte.

De ser bare hverandre.

Sinnet og forskrekkelsen har veket. Han ser den nakne kvinnen som står foran ham. Han ser hennes lengsel og vet at den er hans egen. Han tar imot den uforstilte kjærligheten og fylles med uendelig ømhet.

Nå faller han på kne foran henne, før han reiser seg og hyller henne inn i sin kappe, samler hennes klær og fører henne bort gjennom menneskemengden med armen om henne.

Menneskene viker til side. Det blir stille den tiden det tar mannen å lede kvinnen gjennom mengden, over plassen og ut av syne. Så stiger stemmene påny.

De steg til forbannelse.

Allikevel var det dem som straks hevdet at det var et under de hadde sett. Men de fleste var opprørt over kvinnens skamløshet.

Det var underlig, allerede neste dag hadde stemningen snudd seg. Nå var det et flertall som

bekjente seg til underet. Innen uken var omme, var ingen lenger i tvil.

Pikens mor hadde løpt hjem og stengt seg inne. Hun var utrøstelig, helt til beretningen om underet nådde henne.

Nå kunne også hun se det som et mirakel.

Paret forlot markedsplassen i hast. Han ledet henne raskt til sitt hus. De kunne lagt veien gjennom mennesketomme smug, men valgte hovedgaten.

Vel fremme løftet han kvinnen og bar henne inn. Tett omslynget sto de og kjente pulsen hamre. Kappen gled ned fra hennes skuldre. Hun lot den falle, forsøkte heller ikke nå å skjule sin nakenhet.

Hun sto naken foran sin elskede.

Historien kunne stanset her. Men enda en gang skjedde det noe mellom de to, som utdypet fortellingen om dem og gjorde den hel.

En tid var gått. Som mann og hustru levde de unge sammen. Gjennom dager og netter søkte de mot hverandre. Om dagen satt de sammen under hagens trær, om natten elsket de og sov i hverandres armer. Dypere og mer inderlig vokste kjærligheten mellom dem.

Den unge hustruen gikk nå selv til markedsplassen for å handle, gjerne i følge med sin mann. Det lyste av dem.

Men en dag skjedde det noe som truet deres lykke. Det kom en fremmed til byen. Han slo seg ned i markedsplassens ledige hjørne, det mot syd.

Han kalte seg forteller, men fulgte ikke de uskrevne lovene. Riktignok fortalte han historier, men han nøyde seg ikke med det. Han trakk lærdom ut av dem og forklarte menneskene hva som var rett og hva som var galt.

Det var mange som lyttet til ham, selv om ingen likte ham.

Den fremmede trodde ikke på noe under i det som hadde skjedd det unge paret. Ganske snart begynte han å fordømme dem fra sin plass. Særlig var det kvinnen som fortjente Herrens tukt.

Hans ord hadde sin virkning blant folk. Først hos dem som ikke hadde vært på markedsplassen da underet skjedde og som derfor ikke hadde sett det med egne øyne. Og etter hvert snek de giftige ordene seg inn også hos dem som hadde sett det.

En dag kom paret til torvet for å handle. Som vanlig strømmet folk til omkring dem.

Da trengte den fremmede seg frem i mengden. Han nøyde seg ikke lenger med å si sin mening fra den faste plassen. Igjen brøt han reglene, en forteller skal oppsøkes av dem som ønsker å lytte, og aldri tvinge seg på.

Folk vek tilbake for den myndige skikkelsen. Det dannet seg et tomrom. I det sto mannen og kvinnen foran den fremmede.

Med høy stemme fordømte han dem. Nei, ikke mannen, men kvinnen. Hun hadde fallbudt sitt kjønn på markedet, slik handelsmannen selger sine varer.

Opphisselsen steg i mengden. Ennå lød det stemmer som vendte seg mot den selvbestaltede dommer, men de døde hen.

Det var refserens ord som grep menneskene og fikk overtaket.

Underet var glemt og også følelsen som skyllet over dem alle den gang det skjedde.

Nå så de med den fremmedes øyne: Kvinnen var uverdigg, en skjøge som fortjente sin straff.

Hun måtte straffes.

Den unge kvinnen skjulte ansiktet i hendene. Hun som for mindre enn et år siden sto med løftet hode og kledte seg naken for sin elskede, hun bøyde det nå og gråt.

Noen lette etter den første sten.

Da trer hennes mann frem. Han søker nølende etter ordene, men finner dem ikke. Følelsen av skyld er der, på en uforklarlig måte har den også nådd ektemannens sinn som en gift.

Han finner ikke ord. Stille står han og med ulykke i sitt ansikt.

Så retter han seg opp og møter den fremmedes blikk. Han vender seg mot sin elskede. Langsamt kler han av seg. Plagg etter plagg løser han og slipper til jorden. Til slutt står han naken foran henne, naken også i øynene som skinner.

Mens han står slik, fylles han med en kjærighet som vokser. Blodet sprenger i hans årer, det fyller hans lem som snart løfter seg og peker i skarp vinkel med den nakne kroppen.

Triumferende svaier det.

Han står avkledd foran sin elskede. Hun fanger synet inn.

Han enser ikke klærne på marken. Med det stive lemmet stolt svingende foran seg legger han armen rundt sin hustru.

Sammen går de over plassen uten at et menneske løfter hånd eller munn mot dem.”

KAPITTEL 3: TAKDRYPPSFORNEMMELSER

Et stort register av hendelser, erfaringer og praksiser kan oppleves som krenkende og truende. Enkeltvis og tatt ut av sin samfunnsmessige sammenheng, kan de virke temmelig 'ubetydelige'. De mellomromserfaringene som tematiseres i dette kapittelet er gjenstand for debatt fordi de av mange betraktes som ubetydelige og uvesentlige, derav overskriften takdryppsforannelmelser. Det er betydelige diskusjoner knyttet til om kvinner har 'rett til' eller grunn til å føle seg krenket i denne typen situasjoner. Burde de ikke heller enten heve seg over eller føle seg smigret over oppmerksomheten? Er disse kvinnene noen persilleblader eller snerper som ikke tåler noen ting, spørres det ofte retorisk.

Ettersom den overordnede problemstillingen for prosjektet er å tematisere kvinners frykt for seksuell vold, anser jeg disse 'takdryppene' som svært viktige. En viktig del av resonnetementet er at selv om hendelsene enkeltvis kan framstå som nokså 'uskyldige', så vil de fleste kvinner oppleve svære mange ulike varianter av dem, fra ulike menn, gjennom sine liv.

Mange hevder at kvinners engstelser for voldtekt er fantasier som ikke har noen relasjon til virkeligheten. Det de kaller 'fantasier' betraktes her som minner fra forskjellige traumatiske erfaringer, som forestillinger av hendelser de har gjennomgått, sett eller overhørt, eller som effektene av en hel rekke restriksjoner, forbud og umuligheter – undertrykkelser som er allestedsnærværende i det meste av kvinners daglige liv. Noen av disse erfaringene, restriksjonene og umulighetene, som er både kollektive og individuelle, vil jeg her forsøke å belyse.

I en alder av 19 år gjorde Sylvia Plath seg følgende betraktninger om sin handlefrihet og bevegelsesfrihet som kvinne: *"Being born a woman is my awful tragedy... Yes, my consuming desire to mingle with road crews, sailors and soldiers, barroom regulars – to be part of a scene, anonymous, listening, recording – all is spoiled by the fact that I am a girl, a female always in danger of assault and battery. My consuming interest in men and their lives is often misconstrued as a desire to seduce them, or as an invitation to intimacy. Yes, God, I want to talk to everybody I can as deeply as I can. I want to be able to sleep in an open field, to travel west, to walk freely at night"* (fra *The Journals of Sylvia Plath, 1950-1962* sitert i Gardner 1990:311).

I Sverige gjør Nina Björk seg følgende betraktninger 30-40 år etter: *"Kvinnorna har tagit steget ut i det offentliga rum som är det sena 1900-talets. Kampen gäller inte längre rätten till Ett eget rum, som en essä av Virginia Woolf från 1925 lyder, utan rätten till rörelsefrihet i det rum som var tänkt att vara allas – men som aldrig blev det. Varje kvinna som bor i, eller reser till, en större stad har erfårit känslan av utsatthet då hon vandrar ensam på gator och torg, upplevelsen av att inte kunna röra sig fritt, av att slå ner blicken för att inte "uppmuntra" främmande män, av att inte få le mot människor hon inte känner"* (Björk 1997:146).

Krenkelsene som bidrar til å skape frykt og utrygghet blant kvinner i Norge i vår tid kan være av forskjellig karakter. Jeg vil her forsøke å belyse denne typen erfaringer i all sitt mangfold. Mange av erfaringene kan knyttes til ulike sanser; spesielt berøring, hørsel og syn. Denne typen erfaringer benevnes henholdsvis som fysiske, verbale og visuelle krenkelser. Som vi skal se kan ikke alle erfaringene snakkes om som klart avgrensede hendelser. Det er heller ikke alltid mulig å peke på hva som konkret utløste frykten. Det er snarere 'noe som ligger i luften'. Frykten opererer heller ikke bare på et bevisst nivå i våre liv, men kommer også til uttrykk i våre drømmer.

3.1 FYSISKE KRENKELSER

Fysiske krenkelser er kanskje den typen erfaringer de fleste av oss umiddelbart ville oppfatte som mest krenkende fordi de innebærer berøring. De er krenkelser av våre personlige rom. En fremmed påtvinger oss kroppslig intimitet, som regel uten foranledning.

Tre jenter i 14-15 års alderen fra Oslo forteller at de alle har hatt ekle opplevelser med uønskede berøringer. De illustrerer hva slags situasjoner dette kan være: *"Merete var på vei hjem da det skjedde. Hun satt på Sørkedalsbussen. Ute var det mørkt. - Plutselig kom det en mann og satte seg klint inntil meg. Han begynte å ta meg på beina. Jeg løp av på neste holdeplass, forteller hun"* (Likt & ulikt oktober 1991).

Flere kvinner nevner offentlige transportmidler og venteterminaler som åsted for denne typen krenkelser. *"Da jeg tok siste tog hjem til foreldrene mine, og satt og venta på Oslo S, merka*

jeg at jeg satt i spenn og venta på at noe skulle skje. Det gjorde det også, som vanlig...”, skriver ei kvinne til meg. “En middelaldrende halvfull gubbe gikk bort til den kinesiske jenta ved siden av meg og begynte å ta på henne. Jeg blanda meg inn og han gikk etter diverse banneord.” Hennes erfaringer tilsier at ‘noe’ vanligvis skjer når hun venter på toget på Oslo S. Hun var altså forberedt, satt ‘i spenn’.

På en busstur midt på dagen, med bare tre andre passasjerer tilstede, utspilte følgende episode seg: *“Alle satt på en viss avstand fra hverandre; du vet sånn som en gjør ikke sant. Så flytta han ene karen seg plutselig fra sin plass og ned på mitt sete ved siden av meg. Det var veldig (latter) unaturlig! Jeg hadde skjørt på meg, og da satt han faktisk og dro opp skjørtet mitt. Det tok tid før jeg reagerte på det...jeg hadde vidt skjørt og trodde først det hang igjen i setet eller noe sånt”* (Auren 1996:55). Hun ble ikke redd sier hun, men opplevde snarere situasjonen som helt absurd.

Etter en kveld ute sammen med venninner forteller en kvinne følgende om hva som skjedde utenfor diskoteket, da de var på vei hjem. En gutt som tidligere på kvelden hadde ‘klenget’ seg innpå dem kom etter dem sammen med flere kompiser: Han *“dro frem hele systemet sitt...og begynte å ta på seg selv...han skulle liksom “kjør oss så hardt at vi aldri hadde opplevd det”. Vi ble litt sånn forfærd så vi begynte å le ... at det går an å være så tåpelig. Så så vi at han var litt aggressiv så jeg sa “gå nå vekk med deg” så begynte han å ta på seg selv og kline det i øya på meg. Og så snudde jeg meg og så donka han meg rett ned. Han slo meg fire ganger. Han var jo ganske liten så jeg klarte å skyve han mot veggen. Så kom kompisen hans og jeg trodde kompisen hans skulle ta han...men han spytta meg i øynene. Jeg slapp han da, så tok kompisen tak i meg sånn at han kunne slå meg og da kom det jo noen gutta da, og tok han... [...] Vi la på sprang...”* (Auren 1996:61). Også denne kvinnen gir uttrykk for at hun opplevde situasjonen som fullstendig absurd. Det var så sprøtt at hun nesten ikke tror at det går an, sier hun.

På vei hjem fra byen ble en kvinne oppmerksom på at en mann fulgte etter henne på trikken og deretter helt hjem til døra hennes. Hun hadde registrert ham, men oppfattet ikke at han fulgte etter henne før hun nesten var hjemme. *“Han kom tett opp til meg, prøvde å ta rundt meg og snerra slibrigheter. Da slo jeg. Både i forsvar og fordi jeg ble så sint. En fjert av en fyr, en*

hvem som helst tillater seg å følge etter meg hjem og komme med slibrige gloser. Hva slags syn på jenter har en fyr som kan finne på noe så sinnsvakt?" spør hun (Brekken 1993:119). Hun reagerte med sinne og klarte å jage ham vekk, men også hun uttrykker at hun opplever mannens oppførsel som 'sinnsvak'.

Etter å ha vært ute på byen en kveld var to kvinner på vei hjem. De var på vei inn i en drosje da en ung gutt dukket opp. Han insisterte på å ta samme drosje som dem fordi han ikke hadde penger. Den ene av kvinnene fortalte meg at hun litt fleipete sa at det bare var en ting å gjøre uten penger - å gå hjem. Unggutten reagerer med å ta et godt tak i rumpeballen hennes å si at hun bare må være forsiktig med å yppe seg, ellers voldtar han henne. Kvinnen ble rasende, snudde seg mot ham og ga ham klar beskjed om at denne typen trusler fikk han umiddelbart slutte å benytte seg av, både overfor henne og andre kvinner. Hun kjeftet ham skikkelig opp, forteller hun. Unggutten begynte da å grine og si at han ikke mente det. Kvinnen satte seg så inn i drosjen sammen med sin venninne, for endelig å komme seg hjemover. På dette tidspunktet hadde imidlertid venninnen også blitt forbannet, men ikke på gutten. Hun skjelte derimot ut kvinnen for å ha vært for sint og streng mot unggutten. Hun hadde da ikke trengt å reagere så kraftig. Hun måtte da forstå at han bare mente det på fleip! Venninnen syntes synd på gutten. Han gråt. Han mente det jo ikke. Kvinnen ble sint og han ble redd. Han gråter. Og venninnen syntes hun var urimelig. Kvinnen som fortalte meg om episoden var i ettertid nesten mer opprørt over venninnens reaksjon enn av ungguttens oppførsel.

Om sin hjemvei etter en kveld på byen skildrer en kvinne følgende opplevelse: *"Det var en sånn vei vet du, hvor du hører alle skrittene - gjenklang i skrittene. (...) Da været jeg det når jeg gikk under broen og opp en trapp opp til...da synes jeg jeg så noen der oppe, men jeg var ikke sikker. Der gikk jeg med trangt skjørt og høyhæla sko og hadde vært på byen. Og da kom det en løpende etter meg. Men da var jeg ihvertfall såpass at jeg stoppet og snudde meg. Og da var han ikke helt god. Det var en ganske merkelig opplevelse; han hadde det hengende ute og så så du alt det hvite i øynene - du så at han ikke...Men han var jo forholdsvis liten og jeg var sterk. Sånn at jeg klarte å holde ham på avstand i og med at jeg snudde meg og tok fatt i han (...) Han angrep meg, men jeg klarte å holde ham på avstand og dreiv og prata med han og mens jeg gjorde det, står og prater sånn att og fram, så ser jeg at hele fyren...på en måte kommer til seg sjøl. Altså han fikk normale øyne og alt...også sto han, så ble han*

helt stille og da ble jeg redd. Plutselig sa han unnskyld sa han og så bukket han også gikk han...(latter). Og da kom jo reaksjonen etterpå, men jeg gikk hjem...” (Auren 1996:58-59). Hun 'været det'. Og han kom løpende etter med 'det' hengende ute. Han var ikke 'helt god' – hun så alt det hvite i øynene. Hun så 'at han ikke ...' Vi ser at øynene og blikket er sentralt for henne for å tolke situasjonen.¹ Og hvordan hun gjennom å snakke til ham ser hun at 'hele fyren på en måte kommer til seg sjøl'. Han fikk normale øyne igjen.

Kultur- og fritidssjefen i Tromsø kommune klarte, etter flere forsøk, å komme seg unna en mann som angrep henne på vei hjem fra byen en kveld.² Hun behersket frigjøringsgrep fra karate og jiu-jitsu. I selve situasjonen fryktet hun å bli voldtatt eller drept (Nordlys 23.september 1998). Til tross for at hun slapp fra hendelsen med brukket nese, har den hatt store konsekvenser for henne i ettertid. Hverdagen er ikke den samme lenger. Hun har problemer med å gå ute alene om kvelden, tør ikke bevege seg like fritt som før (det er slutt på sene joggeturer) og er generelt reddere. Fremmede menn oppleves som spesielt truende fordi hun føler at alle kan være potensielle voldsforbrytere. Hele det sosiale livet henne har blitt innskrenket forteller hun til avisa Nordlys. Kultur- og fritidssjefen valgte å gå ut i media og fortelle om hendelsen, og bildet av 'superkvinnen' ble tegnet. Ikke bare kom hun seg unna den potensielle voldtektsmannen, men hun sørget for at han ble tatt også! I ettertid er hun opptatt av å formidle at til tross for at hun kom seg unna, så har hendelsen allikevel satt dype spor og fått konsekvenser for hennes hverdagsliv.

Det er imidlertid ikke bare fremmede menn, og offentlige steder, som er åsteder for fysiske krenkelser av seksualiserende art. "Lise" (29) ble som hovedfagsstudent ved Universitetet i Oslo utsatt for seksuell trakassering³ fra sin veileder (Det Nye nr 5, 1996). Hun forteller at det begynte med at han ga henne komplimenter for både hennes intelligens og hennes utseende, noe hun opplevde som smigrende. Etter hvert ble imidlertid complimentene etterfulgt av slibrige forslag. Han ville ikke begynne veiledningstimene før hun hadde kysset og klemt ham, og hun ga etter. I begynnelsen protesterte hun, men aldri i krasse ordelag. Hun forsøkte å spøke det bort, men han ga seg ikke. Frykten hennes var at hun skulle fornærme ham, slik at

¹ Betydningen av mannens blick vil bli berørt nærmere under punkt 3.3 om visuelle krenkelser.

² Den samme mannen er i tillegg til angrepet på henne også tiltalt for voldtekt mot en kvinne og for å ha forulempet tre andre. Kultur- og fritidssjefen identifiserte senere mannen for politiet da hun traff ham igjen ute på en pub.

³ Definisjoner av seksuell trakassering vil bli drøftet blant annet i kapittel 7.2.

han ville gjøre det vanskelig for henne å gjøre ferdig hovedoppgaven. Etterhvert følte hun at alt sammen var hennes skyld, og at hun på en eller annen måte hadde gitt ham klarsignal fordi hun ikke hadde avvist komplimentene hans i begynnelsen. Hun følte seg også fryktelig avhengig av ham for å kunne være i stand til å gjøre ferdig oppgaven sin. Etter hvert presset han henne mer og mer for at hun skulle være med hjem til ham om kvelden. Hennes selvfølelse var på dette tidspunktet så dårlig at hun ikke kunne forestille seg at situasjonen kunne bli verre. Han hadde jo allerede flere ganger befølt henne over hele kroppen og tvunget henne til å berøre sin erigerte penis. Hjemme i hans leilighet strøk han henne oppover låret og fortalte henne at *"jeg vet nøyaktig hva du trenger"*. Da hun gikk fra hans leilighet etter denne spesielle kvelden brøt hun fullstendig sammen, men klarte etter mange timers hvileløs vandring i Oslos gater – hvor hun tenkte på hvordan hun mest mulig smertefritt kunne ta sitt eget liv - endelig å oppsøke en venninne for å snakke med henne om situasjonen.

"Torill" (26) ble utsatt for seksuell trakassering fra sin hovedfagsveileder ved Universitetet i Bergen, men i hennes tilfelle fikk saken et annet utfall (Det Nye nr 5 1996). I dette tilfellet kom veilederen stadig med seksuelt ladede kommentarer om at hun var så sexy osv. Han berørte henne 'tilfeldig' under veiledningen og presset seg inntil henne når de passerte hverandre i korridorer eller på kontorer. Hun følte at situasjonen var så ubehagelig at hun til slutt sluttet å møte opp til veiledningstimene, og forberedte seg på å gjøre ferdig arbeidet på egenhånd. På en fagfest møtte hun imidlertid veilederen igjen. Han fortalte henne da at han var valgt ut til å sitte i hennes eksamenskommissjon. Han ville altså slik hun forsto situasjonen, få stor innflytelse på hennes karakter. "Torill" oppfattet dette som et indirekte krav til henne om å gjøre som han ønsket. Etter denne episoden tok hun imidlertid kontakt med NSU og instituttledelsen, som reagerte raskt og fratok ham all veiledning av kvinnelige hovedfagsstudenter.

Funksjonshemmede kvinner opplever at de er i en spesielt sårbar posisjon (Sørheim 1998). Flere forteller at de har opplevd å bli befølt på kjønnsorganer og bryster i behandlings- og stellesituasjoner. En kvinne forteller at den kvinnelige sykepleieren stakk fingrene inn i skjeden hennes.⁴ En annen ble gjennom et halvt års tid befølt på kjønnsorganene av en kollega. Hun klarte imidlertid å få stoppet det ved å true med å gå til deres felles sjef (Sørheim 1998).

⁴ Det er altså ikke bare menn som utøver denne typen krenkelser. Men når det gjelder å skape frykt for seksuell vold blant kvinner, er nok menns atferd generelt sett av større betydning.

Flere funksjonshemmede kvinner forteller også at de har opplevd både voldtekter og det de kaller 'nesten-voldtekter' både når de har vært ute på byen, i institusjoner, i taxier eller på jobb (Sørheim 1998). To av kvinnene Sørheim intervjuet hadde opplevd å bli overfalt i sine egne hjem. Den ene av kvinnene som var synshemmet klarte å komme seg løs og få kastet mannen ut, mens den andre kvinnen som var bevegelseshemmet ikke klarte dette. En annen funksjonshemmet kvinne forteller at hun systematisk ble befølt på låret av den samme drosjesjåføren gjennom et helt år før hun klarte å få stoppet det. Hun hadde gjentatte ganger avvist mannen både verbalt og fysisk. Fysiske krenkelser i forbindelse med transport bidro til at flere av de funksjonshemmede kvinnene Sørheim snakket med, begynte å leve mer isolerte liv. Deres bevegelsesfrihet ble betraktelig begrenset som følge av ubehagelige opplevelser med sjåfører.

Uønsket berøring kan som jeg her har vist oppleves både krenkende og truende. Spesielt krenkende er det i situasjoner der denne typen berøring ikke oppfattes som naturlig eller gjensidig, og mellom mennesker som ikke deler den typen intimitet som gjør seksuelt ladede berøringer passende.

3.2 VERBALE KRENKELSER

Verbale krenkelser utøves gjennom språket og kan være av forskjellig karakter. De kan være mer eller mindre aggressive, og de kan enten utøves i direkte ansikt til ansikt relasjoner eller via for eksempel telefon eller datamaskin. Ei ung jente husker fra den gangen hun gikk i 3. klasse at det kom "*en gammel gubbe bort til henne, gliste smørblidt og spurte med 'hyggelig' stemme: Hvor gammel er du da? Vil du være med meg hjem? Jeg bare skrek og løp hjem,*" sier hun (Likt & ulikt 1991). Hvorfor skulle hun skrike og løpe hjem etter å ha blitt tiltalt av en smilende mann med smørblidt stemme? Hun hadde kanskje, som de fleste andre jenter (og etterhvert kanskje også gutter) i vår kultur, blitt spesielt advart mot 'snille' menn som lokker med godter?

En kvinne forteller at hun en dag satt ved siden av det hun benevner som 'en velkledd herremann på vei hjem fra jobb' på trikken. Plutselig sier han til henne "*Jeg veit nok hva du vil ha.*" Først forstår hun ikke hvem han snakker til. Mannen ser ikke på henne, men rett framfor

seg, åpner såvidt munnen og fortsetter *“en gammel, saftig pikk”* (Auren 1996:53). I denne overfylte trikken er det bare hun som hører hva han sier. Hvordan kan hun reagere? Hun forteller at hun ikke kunne ta til motmæle fordi ingen av de andre hadde hørt eller sett noe. *“Hadde jeg skreket opp var det jeg som hadde fått all oppmerksomheta, det var meg det hadde gått utover”* (Auren 1996:54). Denne kvinnen reagerte med å bli kvalm, lamslått og redd, og hun gikk av trikken på neste stasjon. Hun forstår imidlertid ikke selv hvorfor hun ble redd, for det *“skjedde jo ingenting”*.

Etter å ha konsumert alkohol blir en del menn svært opptatt av og interessert i seksuallivet til noen grupper kvinner. Funksjonshemmede kvinner forteller at de ofte opplever verbal seksuell trakassering og slibrige tilbud (Sørheim 1998). De er derfor vant til nysgjerrige spørsmål om sitt eget seksualliv og de opplever ofte slibrigheter, trakassering og truende situasjoner i ulike sosiale situasjoner. Denne typen hendelser skaper frykt og det har store konsekvenser for kvinnenenes daglige liv, skriver Sørheim (1998).

En annen gruppe kvinner som ofte utsettes for nærgående interesse i tilknytning til sin seksualitet er lesbiske kvinner. De får ofte kommentarer fra mer eller mindre ukjente menn, som høylydt gir uttrykk for sine synspunkter på lesbiske. *“Du skulle prøvd meg”* eller *“dere har ikke fått dere en skikkelig pikk”* er en type kommentarer. Andre lurer på om mannfolk ikke er bra nok? Mens atter andre spør om de kan *“få være med”* (Reiersen 1993:65). Reiersen påpeker at menns reaksjoner spenner over et stort register der det meste later til å være tillatt. En av de lesbiske kvinnene hun intervjuet forteller at hun får mange reaksjoner når hun er på utesteder: *“Jeg har fått mange kommentarer. Ja, du vet... Menn blir opphisset. “Dere kan godt få være med hjem” og sånt. “Om jeg slukker lyset og ikke bruker pikken” osv. Også er det noen som har lyst til å se på. Jeg tror porno har mye å si. Der er det mye fokusert på to jenter”* (Reiersen 1993:65). Heterofile utesteder ble til tider opplevd som svært slitsomme. Kvinnene måtte til stadighet forklare menn at de ikke satt alene, selv om de var to jenter. Mange fortalte at frykten for kommentarer medførte at de ikke holdt hverandre i hendene på gaten, de fortalte ikke ukjente menn om sin seksuelle legning og de usynliggjorde parforholdene sine når de var på offentlige steder. Negative reaksjoner kunne også komme fra spesielt ungdomsgjenger (både gutter og jenter). Disse kunne for eksempel knise og rope *“æsj så ekkelt”*. Som regel opplevde de lesbiske kvinnene dette som mer komisk enn ubehagelig.

De oppfattet i slike tilfeller at kommentarene mer var rettet mot forholdet internt i gjengen, enn en reell reaksjon mot å være homofil eller lesbisk.

“Det er så trist å ikke kunne gå ut alene og spasere en kveld..”, sukker en kvinne. “Jeg bruker for det meste å tenke at det er vel bare normalt at en type kommer bort og snakker litt. Men oftest er det ikke så enkelt. Jeg vet ikke hvor mange triste krangler jeg har havnet i når jeg har svart naturlig og vi har begynt å prate. Men når han senere har foreslått at vi skal gå hjem til ham, eller noe sånt, og jeg har takket nei... Da har han blitt sint fordi jeg har latt ham kaste bort tid på meg” (Liljeström 1981:149 min oversettelse). Han blir sint. Han føler seg lurt. Hun har latt ham kaste bort tid på henne. Han gjør krav på hennes oppmerksomhet. Opplever han at når han har fått den så har han rett til å forvente ’noe mer’?

Dersom vi forutsetter at denne kvinnen fortsatt ønsker å ha muligheten til å slå av en prat med menn hun treffer på sine turer, hva kan hun da gjøre for å forhindre slike ‘misforståelser’? Kan hun, og burde hun, for eksempel si: *“Jeg vil gjerne slå av en prat, men jeg har ikke til hensikt å gå til sengs med deg.”* Noe slikt ville antakelig bli betraktet som temmelig sprøtt. (En kvinne fortalte meg imidlertid at hun og hennes venninner, i frustrasjon, faktisk hadde begynt å svare slik på henvendelser fra menn.) Hvorfor ville denne typen svar virke uhørt og sprøtt på oss? Ville ikke et slikt svar i dette tilfellet bare være et direkte svar på det spørsmålet han mener han *egentlig* stiller, ved å snakke til henne om noe helt annet?

Kjønnsrelasjonene i vår kultur er fullpakkede av slike undertekster som han her forfatter, men det er ikke alltid like lett å vite når de er aktiverte. Kanskje er det denne typen undertekster kvinner henviser til når de uttrykker at seksuell trakassering er en del av selve den luften de puster i?

Situasjoner som i utgangspunktet kunne vært flerdimensjonale, tvetydige og skapt åpninger for ulike mulige fortsettelser, ser ut til å ha blitt til endimensjonale forventninger og krav. Mange menn ser ut til å oppfatte at de alene har rett til å definere situasjonen og at de kan gjøre dette helt uten noen dialog med den aktuelle kvinnen. Når denne typen ‘møter’ mellom kvinner og menn i utgangspunktet forventes å være rettet mot et spesifikt mål, ødelegges også mange muligheter for potensielle fortsettelser. Kvinner vil da, som vi har sett, tvinges til å avvise

enhver form for samtale fordi denne spesifikke formen for 'sam-'tale låser dem fast i forventninger de ikke er rede til å innfri.

Å havne i fullstendig meningsløse krangler og å være nødt til å akseptere utskjellinger når en selv opptrer høflig, er hverdagskost i forskjellige sammenhenger. Det later til å være uunngåelig til tross for at mange kvinner i slike situasjoner forsøker å se saken fra mannens synspunkt. De vet at det ofte koster noe å ta initiativ, og de vet at menn kan føle seg krenket, avvist og såret. De ønsker kanskje heller ikke å avskrekke menn fra å ta slike initiativ, men de vil gjerne ha mulighet til å velge. Mange kvinner anstrenger seg derfor for å være avvisende på en hyggelig måte for å bevare mannens verdighet, eller for forsøke å unngå hans aggresjon. Den neste episoden beskriver en slik situasjon. *"Etter et møte gikk vi inn på puben for å ta en øl. Vi var tre jenter. Vi satt og diskuterte da en type kom bort og lente seg over bordet; "heisan, hva kan slike damer som sitter her alene ha for seg da?" Vi sa rolig at vi satt og diskuterte og gjerne ville fortsette med det, hvis han ikke tok det ille opp. Men han ga seg ikke med det, ble stående og blande seg inn. Vi sa at vi helst ville prate uten han, og da fikk vi jo høre hva vi var, hvor stygge vi ved nærmere ettersyn egentlig var"* (Liljeström 1981:149 min oversettelse). Tre kvinner som sitter sammen, sitter fortsatt alene. Og avviser de kontakt er de ikke sjelden også noen jævla snerpete hurper, hvis de ikke er lesbiske da...

Tre kvinner sammen kan fortsatt betraktes som alene, men en enslig kvinne er virkelig alene. Enslige kvinner ser ut til å være et 'lovlig bytte' i mange sammenhenger. På gaten om kvelden, eller midt på dagen, og på badestranden for eksempel. Hun står, som Gardner (1990) skriver, ikke under beskyttelse fra noen spesiell mann og hun kontrolleres – og beskyttes i mindre grad - derfor ofte av en hvilken som helst mann som velger å gjøre det. Oppmerksomheten kan variere fra håndgripeligheter, blotting, klemming og plystring til utilslørt stirring på bussen, toget, trikken – overalt der anonymiteten beskytter den aggressive og utleverer den antastede, som Rita Liljeström (1981:149) uttrykker det. Denne typen uønsket oppmerksomhet kan oppleves som både nedverdiggende, truende og ubehagelig. *"Jeg håper at Norge ikke skal utvikle seg slik som England har,"* skriver en engelsk kvinne til meg. Forholdene i Norge er etter hennes oppfatning ikke så ille som i England. *"Jeg setter stor pris på at jeg kan gå i byen om dagen og ikke måtte grue meg til å gå forbi en gjeng med gutter eller veiarbeidere. I England er det en selvfølge at noe bli sagt i det du sniker deg forbi. "Uskyldige"*

kommentarer, sånn som "lekker bak!" eller "your place or mine, darlin'?" kan faktisk være veldig ekkelt og truende. Jeg må innrømme at jeg krysser over gata i sånne situasjoner for å slippe å høre kommentarene." I England er det en selvfølge at noe blir sagt når hun 'sniker seg' forbi. I Norge er det en mulighet. Men sjansene for denne typen verbale tilrop er større dersom menn opptrer i grupper eller er flere sammen.

Verbale krenkelser er ikke noe man bare utsettes for i det offentlige rommet. Heller ikke i sin egen leilighet kan man alltid beskytte seg fra dem. Følgende episode kan være en illustrasjon på det: *"Da ringte telefonen. [...] Hun stirret på det grå apparatet. Det ringte og ringte.⁵ Så valgte hun å ta telefonen, men ikke røpe navn eller telefonnummer dersom oppringeren ikke identifiserte seg først. Det var ubehagelig å være så mistenksom, men nødvendig. En visste aldri hva slags folk det var som fant på å ringe til en enslig kvinne og hva slags hensikter vedkommende måtte ha. Han pleide å puste og pese inn i røret, lire av seg en rekke obsceniteter før han avsluttet monologen med en trussel om at hun var under oppsikt"* (Sveen 1987:63). En kvinne i en av våre større byer forteller at hun ble utsatt for en lignende opplevelse da en fremmed mann plutselig ringte henne opp og i detalj redegjorde for alle hennes bevegelser den siste uka. Han avsluttet samtalen med å gjøre henne oppmerksom på at hun ble observert. Og så, ingenting...

En mor fortalte meg at hun flere ganger ble oppringt av en gutt som ikke presenterte seg, men som tydeligvis var jevngammel med hennes tenåringsdatter. Gutten truet moren gjentatte ganger med å voldta hennes datter. Moren forsøkte flere ganger å få gutten til å snakke, for på den måten å forsøke og forstå hva som rørte seg i ham. Hun prøvde å finne ut hva som hadde skapt denne situasjonen, hvorfor hennes datter var gjenstand for guttens oppmerksomhet og hvem han var. Hele situasjonen var ubegripelig for henne, og hun kunne ikke klare å gi mening til den. Og hva hun skulle gjøre overfor sin datter? Datteren kjente ikke til telefonene fordi truslene bare ble rettet mot moren. Skulle hun fortelle sin datter om dem? Ville det bare gjøre henne unødig redd? Var det noen grunn til overhodet å ta disse truslene alvorlig?

Politimester Truls Fyhn i Tromsø kunne i avisa Nordlys (2.desember 1996) fortelle at Troms fylke i 1996 lå på Norgestoppen i antall anmeldelser av telefonsjikaner, og at antallet slike saker

⁵ Det hører med til forhistorien her at hun tidligere hadde vært plaget av en mann som ringte.

går 'rett til himmels'. Han ga uttrykk for at det i mange tilfeller er kvinner som blir truet og trakassert av menn, men at det også er mange saker der menn truer andre menn. Omkring ett år etter, i januar 1998, kan Nordlys (10.januar 1998) melde at antallet anmeldte telefonsjikaner saker ved Troms politikammer er oppe i over hundre i året. Men hva skjer i slike saker? Hvordan oppleves det å bli utsatt for telefonsjikaner? ”- *Det kommer noen inn i livet ditt som du ikke ønsker å ha der. Noen du ikke ønsker å forholde deg til,*” forklarer en kvinne (Nordlys 10.januar 1998). Denne kvinnen fikk et utall telefoner fra samme mann i ett og et halvt år. Mannen var ukjent for henne og hun ante ikke hvem han var. Hun forteller at telefonsamtalene ofte startet med at det var helt stille i andre enden av telefonen. ”*Så hører jeg pusting. En gang hørte jeg kun hjertebank. Slikt føles veldig truende. Etter hvert har det utviklet seg til at han snakker personlig til meg, at han sier navnet mitt – uten at jeg ønsker det. Han har sagt han vet hvor jeg bor. En gang prøvde jeg å si at han var kommet til feil nummer, men da sa han at det var meg han skulle snakke med.*” For å få slutt på disse telefonene har hun forsøkt alle mulige strategier. Hun har reagert med sinne, hun har ropt og skreket, slengt på røret og snakket hyggelig. Naboene og faren til hennes barn har tatt telefonen for henne, men ingenting har nyttet. Han fortsatte å ringe. Telefonene medførte at hun ikke lenger følte seg trygg i sitt eget hjem. Hun hørte stadig etter lyder, trodde han stod utenfor vinduene og hun var redd for at han skal gjøre hennes datter noe. For hun visste ikke hvem han var, hvor han var eller hvorfor han ringte til akkurat henne. ”*Han kan like gjerne være rett utenfor døra mi, han kan bo i nærheten av meg, jeg vet jo ikke.*” I intervjuet omtalte hun, med en viss humor, seg selv som paranoid, som engstelig for mørket og som en som ser en mulig forbryter i de fleste. Men hun levde ikke med nervene i helspenn til daglig, sa hun. Heller ikke skvatt hun alltid av telefonen. Det gjorde hun bare nå hun skjønnte at det var ham.

To venninner i Tromsø forteller at de i en periode ble utsatt for slibrige telefoner (Nordlys 8.oktober 1996). Den ene av kvinnene ble oppringt av en fremmed mann som insisterte på å snakke med henne fordi han hadde noe å fortelle. Kvinnen sa at hun hadde gjester, men mannen insisterte på å snakke med henne alene. Hun forteller at hun raskt forsto at noe var galt og at det lå noe seksuelt bak. Da hun spurte hvorfor han ringte henne, nevnte han navnet på hennes venninne. Kvinnen ble da mistenksom fordi denne venninnen dagen før hadde fortalt at hun hadde fått en ekkel telefon. Kvinnen lot likevel mannen snakke og gikk også med på at

han kunne ringe henne senere. Bakgrunnen for at hun gikk med på at han kunne ringe henne igjen, var at hun ønsket å finne ut hvem han var. Hennes venninne hadde etter at han ringte til henne kontaktet politiet. Politiet hadde imidlertid ikke foretatt seg noe annet enn å anmode venninnen om å avvente situasjonen. Når nå begge kvinnene hadde fått telefon fra det de oppfattet som samme mann, bestemte de seg for selv å finne ut hvem han var. Ved hjelp av en båndopptaker, Telenor og det faktum at mannen etterhvert selv ga den ene kvinnen sitt telefonnummer klarte de uten politiets hjelp å identifisere mannen. De tok kontakt med mannen og konfronterte ham med dette. Han nektet da for at det var han som hadde foretatt oppringningene, men kvinnene hadde en av telefonsamtalene på bånd. Det viste seg at mannen var drosjesjåfør og at kvinnene hadde vært passasjerer i drosjen hans. Kvinnene sier at tror han velger seg ut kvinner han kjører hjem, at han merker seg hvor de bor og senere ringer dem opp.

Mens dette pågikk snakket de to kvinnene med andre venner om telefonene. Ved en tilfeldighet fikk de da vite at to andre kvinner ett år tidligere hadde blitt plaget på samme måte av samme mann. Kvinnene gir uttrykk for at de har hatt det tungt etter hendelsen, og at det har gått ut over familie, arbeid og søvn. En konsekvens av telefonene var at de ble redde for menn som 'kikket litt for lenge på dem'. *"Den uken det pågikk var jeg livredd. Jeg ante ikke hvem det kunne være, mens han tydeligvis visste hvem jeg var. Jeg ble mistenksom mot alt og alle"* (Nordlys 8.oktober 1996). Da mannens identitet ble avslørt viste det seg at den ene av kvinnene faktisk kjente mannen fra barneskolen, noe som etter hennes oppfatning gjorde det hele mye verre. Hun klarer ikke å glemme det og opplever at denne hendelsen forfølger henne hele tiden.

Frykt for taxisjåfører uttrykkes av flere kvinner, men funksjonshemmede kvinner som er avhengige av denne typen transport er ekstra utsatte. Noen av de kvinnene som benytter TT-kort⁶ uttrykker at de er engstelige fordi deres navn og adresse derigjennom blir tilgjengelig for sjåførene. Flere funksjonshemmede kvinner forteller at de har blitt oppringt av sjåfører etter endt tur og tilbudt sex. En kvinne opplevde at den samme sjåføren ved to anledninger ringte henne og snakket slibrig mens han onanerte (Sørheim 1998). Flere av de funksjonshemmede kvinnene Sørheim snakket med fortalte også at de hadde opplevd at sjåførene utviste stor

⁶ Personer som grunnet funksjonshemming ikke er i stand til å benytte det ordinære reisetilbudet, kan etter søknad godkjennes som brukere av den såkalte TT-tjenesten – transporttjenesten for funksjonshemmede.

interesse for deres forhold til kroppskontakt. Sjåførene lurte på om det ikke er slik at disse kvinnene, fordi de er funksjonshemmede, liker kroppskontakt spesielt godt. Synshemmede kvinner fortalte at de ofte opplevde at sjåførene kom med slibrigheter, seksuelle hentydninger og intime betroelser om ekteskapelige eller seksuelle problemer. *"Jeg får mange betroelser fra taxisjåfører som sier ting de ikke ville ha sagt til andre,"* forteller en synshemmet kvinne. *"De forteller de helt utroligste ting og gjerne svært intime betroelser om ektefellen. Jeg føler at de ikke respekterer meg. De blir ikke gjenkjent eller sett i øynene av meg. Jeg liker det ikke"* (Sørheim 1998:48). Kvinnene fant det vanskelig å si fra til sjåførene om at de opplevde dette som ubehagelig. Fordi de er så avhengige av denne typen transport, var de engstelige for reaksjonene fra den enkelte sjåføren og fra drosjemiljøet generelt. For å unngå denne typen problemer uttrykte flere av kvinnene ønske om en fast sjåfør mens andre ønsket å kunne bestille kvinnelige sjåfører.

Etter å ha satt inn flere annonser for å skaffe seg bolig i Tromsø, fikk en ung kvinne endelig et tilbud om å leie en stor sentrumsleilighet for en veldig rimelig pris (Nordlys 27. september 1996). Hun var overlykkelig fordi hun hadde hørt om den vanskelige boligsituasjonen i byen. Mannen som ønsket å leie ut leiligheten virket grei på telefonen. Han fortalte at han bare var hjemme i helgene og at leien var lav fordi han gjerne ville ha noen i huset. Husleia kunne imidlertid reduseres ytterligere dersom hun ville gjøre ham noen tjenester. Kvinnen forteller at hun på dette tidspunktet antok at det dreide seg om å vanne planter eller å vaske klær. Men hun tok feil. Mannen ga etterhvert uttrykk for at 'tjenestene' innebar at hun skulle besøke ham. På dette tidspunktet begynte hun å ane ugler i mosen og spurte rett ut om huseieren regnet med at hun skulle ha seksuell omgang med ham. Huseieren bekreftet at det var det han hadde tenkt seg. Til alt hell ble 'leiebetingelsene' i dette tilfellet tydeliggjort før hun hadde skrevet under kontrakt og flyttet inn.

Flere andre studenter som kommer til Tromsø, og andre norske byer, kan fortelle om lignende historier. En kvinnelig student forteller at hun hører om slike tilbud hver høst. Lederen av studentstyret ved Universitetet i Tromsø uttrykte i et avisintervju frykt for at mange kanskje opplever slike ting, og at noen kanskje ikke finner det ut før de har flyttet inn (Nordlys 27. September 1996).

Selv opplevde jeg det samme da jeg satte inn en annonse for å finne et sted å bo i Trondheim. Jeg fikk til slutt nok av de subtile, og de mindre subtile, tilbudene og lot min samboer svare på telefonene i et håp om at det ville hjelpe. Men da en eldre kvinne ringte og ville leie ut en del av sin store sentrumsleilighet for en rimelig pris, trodde jeg lykken var gjort. Bare for igjen å bli skuffet og deprimert. Hun ringte nemlig tilbake ikke lenge etterpå for å tydeliggjøre hva avtalen skulle inneholde. Hun uttrykte først at hun ønsket selskap. Jeg reagerte ikke på det før hun begynte å antyde at hun ønsket å ta på meg. Kanskje var det fordi utleieren var en eldre kvinne at det tok så veldig lang tid før det overhodet falt meg inn at det lå noe seksuelt i hennes antydninger. I alle fall ble kvinnens hensikter etter hvert gjort svært eksplisitte, og jeg husker at jeg blant annet ble spurt hvordan jeg ville stille meg til pisking. Jeg antar jeg var for sjokkert til enten å legge på røret eller bli sint over de detaljerte redegjørelsene som fulgte. Etterpå kunne jeg bare gråte og lure på om verden hadde blitt gal. Men disse erfaringene med boligannonser gjorde meg redd, skeptisk og deprimert. Og de fikk meg selvsagt til å være svært forsiktig før jeg tok i mot noe som helst tilbud om bolig. Det var som om det var en hel verden der ute som jeg ikke kjente til, som om jeg ikke lenger kunne føle meg trygg på at jeg kjente den kulturen jeg levde i. Hva er det som skjer når folk svarer på en boligannonse som om jeg hadde satt inn en kontaktannonse? Måtte jeg spørre alle utleiere direkte om leieavtalen innebar 'seksuelle tjenester'?

Diskursive eller språklige voldtekter er verbale krenkelser av en litt annen karakter. *"Min første voldtekt skjedde når jeg var i 12-13 års alderen,"* skriver Rakel Nordseth (1987:29-30), *da jeg våknet en skoledagsmorgen til vissheten om at jeg var hore. "Fellesthøl", som ungdommene i fritidsklubbene i Trondheim kalte det i fjor. Det var nemlig satt ut rykter om at jeg hadde knulla 10-15 menn i alle aldre på en privat fest! Hva som hadde skjedd, var at jeg i løpet av denne festen hadde ligget i en seng i et soverom og "krint". [...] Han jeg hadde delt opplevelsen med, var en like ung gutt på påskeferie i min dal. Men mens vi ligger der, kommer en eldre mann inn i rommet. Setter seg på sengekanten, flirer sitt bredeste flir, i det han sier: "Har du fått deg noe fitte enda, da?! Er'a kåt i buksene sine? Får jeg lukte på fingra dine!" En dialog mellom den voksne mannen og den unge gutten. Voldtektspråket formidlet fra den ene generasjonen til den neste. Ordene som smadrer gleden. Som smadrer lysten. Som voldtår. Som krenker subjektets spirer. [...] Noen dager etter har bygdesladderer – voldtektene i språket – gjort meg til hora som knulla hele selskapet. Voksne*

menns såkalte "seksuelle fantasier" satt i omløp i ei hel bygd. [...] Selv om jeg for meg selv og med støtte i mine foreldre visste at disse diskursive voldtektene av meg utelukkende levde i språklig drakt, gjennom ordene, sladderer, resulterte de språklige voldtektene i at jeg gjennom hele ungdommen ble utsatt for meget aggressive seksuelle henvendelser fra menn. [...] Hendelsen gjorde meg til hore i løpet av en natt...fordi en mann begikk sine "seksuelle fantasier" i full offentlighet! Og fordi det er tusenvis av andre menn som tar i mot og viderefører slike fantasier om oss. [...] Og tvilen kommer aldri offeret til gode, som du ofte sier."

Språklige voldtekter, kaller hun det. Og denne fikk helt konkrete konsekvenser i kvinnens liv. På grunn av fantasiene som var spunnet om henne i full offentlighet, ble hun behandlet deretter. Hun ble behandlet slik denne kulturen oppfatter at menn har rett til å behandle de kvinnene de gjør til ' horer '. Og hvor mange kvinner, over det ganske land, har ikke vært utsatt for denne typen diskursive voldtekter? Kvinnens mor vurderte i akkurat dette tilfellet å gå til rettssak for å få stoppet ryktene. Lensmannen frarådet imidlertid rettssak fordi han mente det ville koste henne enda mer. *"Fordi menn ville stå frem og hevde ikke bare det de allerede hadde satt i omløp av diskursive voldtekter av meg til nå, men meget alvorligere anklager"* (Nordseth 1987:29). Og rettssalene er et utmerket rom for iscenesetting av disse fantasiene. Lensmannen var en klok mann, skriver hun, for han visste at ingen dommere ville kunne frita henne fra hore-stempelet.

I avisa Nordlys (19.mai 1995) kunne vi lese mer om hvordan slike fenomener fungerer, under overskriften *"Ødelagt av sex-video"*. Artikkelen begynner slik: *"Livskvaliteten min er dårlig. Jeg går nesten ikke ut lenger, for jeg blir bare møtt med spørsmål som "Skal du ikke opptre snart?", fortalte den 21 år gamle fornærmede jenta i retten. Slibrige telefoner, rykter og ekle spørsmål er blitt en del av hverdagen for henne etter at den private (sex-) filmen ble vist for pubgjestene på Svingen for sju måneder siden."* Jenta forteller at folk ser rart på henne, praten stilner når hun nærmer seg og hun mener seg forbigått på jobber hun har søkt. Det interessante med denne saken er at hennes samboer, som også deltok på den private sexfilmen, tydeligvis ikke utsettes for denne behandlingen. Hun gikk til sak mot dem som viste den offentlig, men ville samboeren ha sett seg tvunget til å gjøre det samme dersom hun ikke hadde gjort det? Hvorfor er det hennes verdighet som er krenket og ikke hans? Hvorfor gjør

filmen henne til 'hore' – til allemannstilgjengelig kvinne? I følge pub-innehaverens forsvarer inneholdt filmen ikke mer enn det som er vanlig i et normalt norsk sexliv (Dagbladet 19.mai 1995). Men slibrige telefoner, rykter og ekle spørsmål er blitt en del av hverdagen for henne.

Horefiguren kan være påført kvinner direkte, som vi har sett eksempler på her, eller den kan lure som en skygge i bakgrunnen som kan aktiveres dersom noen finner grunn til det. Den kan både være knyttet til sted og atferd; en enslig kvinne på et utested for eksempel. *"Jo, slår det brått ned i henne, ho kjenner seg som ei prostituert, hore kviskrar det ein stad, men svakare etterkvart. Upperten gjør ei god gjerning slik. [...] Ho var der med ei venninne, ein fjern arbeidskamerat, for ingen kvinner går på Summertime aleine, ikkje ein gong det faste klientellet gjør det"* (Nysted 1990:13, 18.19).

Utesteder er av forskjellig art med forskjellig klientell. Noen betraktes som mer 'seriøse' enn andre, noen som mer 'eksklusive' eller 'respektable' enn andre. Spesielt blir steder med mulighet for dans ofte gitt betegnelsen 'sjekkesteder', med ulike navn etter hvem som går der. Er det unge mennesker heter det ofte bare sjekkesteder, er det eldre kalles de for eksempel 'bruktboa' eller lignende. Ingen av disse betegnelse har særlig positiv valør. Kanskje skyldes det at en spesiell omgangsform fremtrer som 'legitim' på slike steder. En kvinne beskriver for eksempel sine opplevelser med 'sjekkestedene' på følgende måte: *"Og da kom det en fyr bort. Han sa rett ut at jeg ikke var den han var ute etter. Han var direkte granskende, og han sa direkte og rett ut at han ville ligge med meg. Men ikke sant, når du har en person rett framfor deg, så ser du jo hvordan han reagerer og hvordan han vurderer deg – og han sa at det var mange fine jenter, og jeg fikk inntrykk av at han hadde prøvd seg på andre. Og så ville han ligge med meg, da, selv om han tydeligvis ikke syntes jeg var noen fin jente. Det er noe av det verste jeg har opplevd, jeg ble sett på som en småhore eller noe sånt. Han var helt uinteressert i meg – bortsett fra å ligge med meg. – Og – dette er ikke uvanlig"* (Gullvåg Holter 1981:129).

Noen kvinner føler seg brukt som pornografiske objekter, andre kan fortelle om hvordan deres beskrivelser av ulike seksuelle krenkelser også fungerer som pornografi - med høyst reelle konsekvenser. En kvinne som gikk til sin tillitsmann og fortalte at hun hadde blitt utsatt for uønsket seksuell oppmerksomhet på arbeidsplassen, ble voldtatt av tillitsmannen (Frøberg

udatert:28).

Assosiasjon til et lite sitat fra James Joyce: *"I hate that confession when I used to go to Father Corrigan he touched me father and what harm if he did where and I said on the canal bank like a fool but whereabouts on your person my child..."* (Joyce sitert i Lydon 1988). *"He touched me father,"* sier piken. *"And what harm if he did?"* spør faderen først, før han får tenkt seg om og spør *"where?"* *"On the canal bank,"* svarer piken. Hun sier det 'som en annen tosk' for det var selvsagt ikke det faderen ville vite, og det burde hun naturligvis ha forstått. For fadere vil vite: *"whereabouts on your person my child?"*

Grensene for når beskrivelser av seksuelle krenkelses går over til å fungere som pornografi for tilhøreren, kan være snevre. En av de mannlige prestene Eva Lundgren (1987:90) intervjuet om sjelesorg medgir da også at dette er et viktig aspekt for ham. *"Tenk deg nå en kvinne som kommer inn (til sjelesorg) for problemer som er knyttet til seksualitet. Da er seksualitet både tema og det at du sitter overfor en kvinne. En sterk side ved seksualiteten er jo ønsket om å se - å kikke. Å ville se inn i andres liv trenger ikke bare være drevet av ønske om å klargjøre problemer for andre. Drivkraften kan være å tilfredstille egen nysgjerrighet. Det gjelder ganske sterkt på seksualitetens område. Det kan være pirrende for presten å høre om andres seksualitet, og dette kan være drivkraften til å spørre ut konkret."*

*

"Fransiskanermunken Salimbe forteller i Parma i 1221 en sann historie om en Lady som overfor kirkelydens prest skriftet for at hun var blitt voldtatt av en fremmed på et ensomt sted. Presten, som ble så opphisset av hennes skriftemål, dro sin gråtende, angrende kvinne bak alteret og voldtok henne, slik som de to neste prestene hun skriftet for gjorde" (Gould Davis 1971:258 sitert i Nordseth 1984:245).

*

Catherine MacKinnon (forord i Masson 1986) hevder at det å lese en del av de vitenskapelige tekstene (spesielt psykologiens og psykiatriens) fra 1900-tallet, om kvinner og kvinners

seksualitet, ligner mye på å lese pornografi. Og det handler ikke bare om måtene tekstene er skrevet på, men også om de groteske eksperimentene de kvinnelige pasientene ble utsatt for - ofte med studenter og andre fagfolk som tilskuere (se Masson 1986). MacKinnon skriver: *“Both the psychoanalytic and pornographic ‘fantasy’ worlds are what men imagine women imagine and desire, because they are what men (raised on pornography) imagine and desire about women”* (xiv). *“Perhaps men respond sexually when women give an account of sexual violence, in the same way that men respond to pornography, which is (among other things) an account of the sexual violation of a woman. Seen this way, therapy - and court testimony in sexual abuse cases - is live oral pornography”* (xv i Masson 1986).

Internett er et relativt nytt kommunikasjonsmedium, men vi har allerede fått debatter om virtuelle overgrep. Den mest kjente og debatterte episoden inntraff på LambdaMOO, et av de mest trafikkerte samfunnene.⁷ Den virtuelle personen Legba ble her virtuelt voldtatt av karakteren Mr. Bungle, og hun opplevde dette som et smertefullt overgrep. I ettertid ble episoden gjenstand for stor debatt blant samfunnets innbyggere. Reaksjonene talte et klart språk: *“Cyberspace var langt fra noen overfladisk lekegrind, og de virtuelle personene hadde fått en emosjonell tyngde som var og er forbløffende”* (Hornburg i Dagbladet 19.03.96). Cyberspace er, som Hornburg påpeker, en virkelighetsdimensjon som stadig flere av oss investerer stadig mer av oss selv i. Og noen bekymrer seg for at den nærheten som ligger til grunn for dagliglivets moral forvitrer i cyberspace.

Kanskje kan en historie i nyhetsmagasinet Newsweek (8. februar 1999) leses som et eksempel på dette. Historien omhandler en 28 år gammel amerikansk kvinne som ble utsatt for en ‘cyberstalker’. En mann hadde i hennes navn lagt ut annonser på internett med tilbud om å oppfylle ‘kinky’ seksuelle fantasier. Han hadde blant annet skrevet at hun var *“into the rape fantasy and gang-bang fantasy, too.”* Mannen hadde videre oppgitt hennes hjemmeadresse, instruksjoner om hvordan de skulle finne fram, detaljer om hennes sosiale planer og til og med råd om hvordan alarmsystemet hennes kunne kortsluttes. Resultatet var at kvinnen, som aldri hadde eid en datamaskin, plutselig fikk mange slibrige telefoner og meldinger på telefonsvareren sin. En mann dukket også opp på døren hennes. Hun forsto naturlig nok ikke

⁷ Se for eksempel omtale i kronikk av Thomas Hornburg i Dagbladet 19.03.96. Episoden diskuteres i mange artikler på internett. Se for eksempel Julian Dribbell (1993): *“A rape in cyberspace.”* <http://www.de.com/SpecialInterest/Places/VillageVoice.html>

hva som foregikk. Da en ny mann ringte spurte hun han hva han ville, og hvorfor han gjorde dette mot henne. Han stusset over at hun virket så opprørt, og forklarte at han bare svarte på den sexy annonsen hun hadde satt inn på internett. Da hun spurte ham hva som stod der, og om hun var i vanskeligheter, svarte han at hun kunne risikere å bli voldtatt på bakgrunn av den.

Da hun anmeldte saken fortalte politiet at de ikke kunne hjelpe henne, men hun startet å arbeide med saken selv. Hun tok vare på båndet fra telefonsvareren og ringte opp til hver og en av mennene for å forklare at hun var offer for en konspirasjon. To av mennene var positive til å samarbeide med henne om å oppspore den personen som sto bak dette. De sendte henne kopier av noe av den mailen mannen hadde sendt dem i hennes navn. Hennes far lærte seg å bruke internett, og fant til slutt annonsene. Etter at de hadde samlet disse bevisene hadde de også kommet frem til en mistenkt: en sikkerhetsvakt som hadde utsatt henne for uønsket seksuell oppmerksomhet to år tidligere. Politiet og FBI ble nå koblet inn og de klarte å spore de elektroniske mailene tilbake til sikkerhetsvakten. Selv politiet, som har sett cyberkriminaliteten eksplodere de senere årene, gir uttrykk for at de er lamslåtte over denne saken. En av dem sier: *“This person was sitting in his house before a computer screen moving would-be rapists around like chess pieces. It’s one of the scariest things you can imagine”* (Newsweek 8. februar 1999). Til tross for at mannen nå er i fengsel er kvinnen fortsatt redd og deprimert. Selv om hun ikke ble berørt fysisk føler hun seg likevel skitten. Hun beskriver seg selv som en skvetten person, men etterforskerne som arbeidet sammen med henne på saken uttaler at en bedre beskrivelse av henne ville være modig.

Man kan krenkes gjennom språket. Krenkelsene skaper i noen tilfeller bare usikkerhet, ubehag og frykt, men i andre tilfeller får de helt konkrete konsekvenser for hvordan man blir behandlet av andre. Språklige krenkelser påvirker i vår kultur kvinners handlingsrom helt konkret.

3.3 VISUELLE KRENKELSER

Visuelle krenkelser karakteriseres ved at ingen, eller få, ord utveksles og det er ingen fysisk kontakt. Det handler på den ene siden om hvordan kvinner blir *“an object of vision: a sight,”* som Caputi (1987:174) kaller det, og på den andre siden om hva kvinner blir påtvunget å se.

I dagens Norge har funksjonshemmede kvinner, uten mulighet for å beskytte seg, opplevd å bli

vist frem nakne for medisinerstudenter - å bli gjort til et skue (Sørheim 1998). De forteller at de opplevde dette som krenkende overgrep. En annen funksjonshemmet kvinne opplevde å bli gjort til seksuelt objekt på en enda mer direkte måte mens hun var innlagt på institusjon. I denne perioden gjemte hun seg for 'pasientvennen' og de ansatte en dag hver uke. Hun var redd for å møte 'pasientvennen' fordi han hadde onanert ved senga hennes når hun var på sitt sykeste. *"Jeg var livredd. Den gangen trudde jeg at jeg var den eneste som hadde opplevd dette. Jeg lå der med intravenøst og tolka han dithen at han var sjuk. Jeg begynte å bebreide meg sjøl for at jeg hadde snakka me'n i det hele tatt"* (Sørheim 1998:98).

Ei ung jente observerer med undring: *"Man kan se det når gutter går og holder armen rundt jenta si. Det viser at de bryr seg om hverandre. Men samtidig vandrer blikket hans vurderende over alle andre jenter. Hvorfor er det slik? Går alle menn omkring og bærer et prostitusjons- og pornografi-jeg inni seg?"* spør hun (Liljeström 1981:182 min oversettelse). Blikket hans vandrer samtidig over alle andre jenter. Hvorfor? spør hun. Hvilket blikk henviser hun til? Er det noe spesielt med dette vandrende blikket? Det er vurderende sier hun. Men hva er det som skaper assosiasjonen mellom det vurderende blikket og et prostitusjons- og pornografi-jeg?

"Det vurderende blikket er bestandig enveis. Og det har ingen ting med kommunikasjon å gjøre, for det søker ikke engang kontakt. Det er derfor heller ikke egentlig ensomt, for det uttrykker ikke noe, det bare vurderer", skriver Øystein Gullvåg Holter (1981:27). *"Den andre personen sees som en ting, et det; ikke som et levende individ, du."* Det vurderende blikket søker ikke kontakt. Det inviterer ikke til dialog. Det forneker den andre som et levende individ.

En kvinne som var på kafébesøk oppdaget plutselig *"i det speilende glasset at hun ble observert, av en blekfat eldre mann i lyseblå kreppgenser. Hun forsøkte å late som ingenting og festet blikket på gatelivet utenfor. [...] Men gjennom det hele så hun de stirrende øynene. Det var som det degraderte henne"* (Sveen 1987:75). Hun blir observert av stirrende øyne som degraderer henne.

Blikk i seg selv er ikke sårende eller krenkende. Blikk kan tvert i mot være en positiv

bekreftelse. Så hvorfor opplever hun blikket som degraderende? Det er to forhold som kan hjelpe oss å forstå dette. Det ene er at vi i vår kultur har normer for hvordan vi bruker blikket. Goffman hevder at dette blant annet skyldes at vi til stadighet omgås så mange fremmede, noe som i seg selv kan skape utrygghet. Vi har derfor utviklet en del samhandlings-’regler’ for å redusere den frykten dette skaper. En av disse samhandlingsreglene omhandler hvordan du aldri stirrer på andre. Stirring kan lett oppfattes som aggresjon, og som en utfordring. Er det slik at disse reglene i praksis bare regulerer samhandling mellom menn, spør Gardner (1980)?

Det andre viktige poenget i denne situasjonen er at det finnes forskjellige typer blikk. Forskjellige måter å bli sett på, å bli betraktet på. Blikk kan brukes for å formidle forakt, hat, aggresjon, avsky, hånlig latterliggjøring, nedvurdering og tingliggjøring. Blikk kan ’kle av’ og de kan verdi-vurdere kvinner som seksualobjekter. Vi kjenner alle fra vår erfaring at det er en forskjell mellom positive, lekne og bekreftende blikk som dersom de har seksuelle overtoner kan være en flørt, og blikk med seksuelle overtoner som er degraderende, foraktfulle og kanskje også truende.

Blikk blir forstått og tolket i sammenheng med den spesifikke situasjonen de opptrer i, og også i sammenheng med personens øvrige kroppsspråk. Mange av de såkalt ’flørtende’ blikkene kvinner er mottakere av har også undertoner av forakt, ofte på grensen til aggresjon. Kvinner er ofte meget observante på ulike typer blikk og på kroppsspråk. De kan derigjennom forsøke å oppfatte signaler på om situasjonen bare er ubehagelig, eller om den også er farlig. En engelsk kvinne som hadde vært utsatt for tre forskjellige blottere på ulike tidspunkter beskrev for eksempel mennene slik, når hun ble spurt om de var harmløse: *”The first guy I don’t know. The old guy, he was pathetic. I think he is a hospital patient. There are three mental hospitals nearby. You see nutty folk on the corner. I don’t think it would do any good to send him to prison. But the second guy. When I saw his face, I think he was really pleased he was frightening me. He was doing it to frighten women. Getting a sexual thrill from frightening women – doesn’t it lead to other things? Maybe he would get a kick out of rape”* (McNeill 1987/94:101-102). Kvinner blir ikke ’hysteriske’ bare noen kaster ett blikk på dem. Nyansene i et blikk er viktige. Noen ganger er de viktigere enn andre. Mange kvinner som systematisk har vært utsatt for vold ser ut til å være meget oppmerksomme på dette. De gir uttrykk for at det skjer noe med blikket til mannen rett før mishandlingen. Ekselius (1982:20-21) har merket

seg at forhørsprotokoller, intervjuer, forskningsrapporter og annen litteratur ofte inneholder kvinners betraktninger omkring, og beskrivelser av, menns blikk. Disse betraktningene ble italesatt til tross for at kvinnene aldri spesifikt ble spurt om det.

Prostituerte og kvinner som har blitt mishandlet over lang tid lærer seg å se faresignalene – og de finnes i øynene. *"Jeg prøvde alt jeg kunne på å trenge gjennom maska til den gutten jeg trodde jeg kjente. Men øynene hans var svarte. Alt virket nytteløst"*, sier en mishandlet kvinne (Ringheim 1995:36). Mishandleren sto på dette tidspunktet på trappa foran huset deres med datteren på armen og hagla i handa.

En prostituert forteller at hun ser nøye på kundene først, for å se om det er noe galt med dem. Det er noe med øynene, sier hun. En annen forteller at hun forstod at hun var i en farlig situasjon, at det var alvor, da hun så ham inn i øynene. Hun så at han var 'så langt inne i sin egen sexfiksering' at han var farlig. Du vet ikke før du har vært utsatt for et kvelningsforsøk, hvordan de ser ut *før* de tar grepet, forteller en tredje kvinne. Man må lære seg faresignalene, fortsetter hun, og de sitter i øynene. Han hadde så rare øyne, sier en fjerde prostituert kvinne, og beskriver det slik: *"De øynene glemmer jeg aldri. Når han ble vill og hysterisk, samtidig som øynene sank inn i hodet ble han svart rundt, og så var de knallrøde"* (Ekselius 1982 min oversettelse).

Nyanser i blikk er det altså viktig å være i stand til å registrere, noen ganger livsviktig, for å unngå farlige situasjoner. De farlige blikkene ser ut til å kjennetegnes ved at de ikke ser, ikke anerkjenner den andre som en levende annen, som et subjekt.

Journalisten og forfatteren Eva Ekselius ble utsatt for en blotter på en kunstutstilling. Hun ble, som hun selv sier, konfrontert med *"den ufarligste, mest bagatellartede og banale av alle seksualforbrytelser."* En blotter som i den offentlige retorikken karakteriseres som *"en av de mest patetiske og ufarlige av alle ensomme seksualforbrytere."* Og hun opplevde det som en voldtekt, en invasjon. *"For meg lå sjokket i opplevelsen av blotteren i at jeg ikke lenger selv hadde kontrollen over graden av intimitet i forhold til omverdenen,"* skriver hun (Ekselius 1982:138 min oversettelse). *"Det var ikke jeg selv som avgjorde hvem som fikk komme nær meg, hvordan han fikk komme nær meg og om han i det hele tatt fikk gjøre det. Jeg hadde*

ikke lenger et 'livsrom' omkring meg som jeg kunne bevege meg fritt i, la andre komme inn i eller holde dem utenfor. Jeg hadde blitt forvandlet til et kolli, en urørlig kropp som manglet lemmer til å røre seg med, beskytte seg med. Jeg var avkledd og blottlagt og vid åpen for hvem som helst til å gå inn i, bruke, trampe på. Eller invadere, i en seksuell krig. Den opplevelsen var konsentrert til mitt ansikt – til øynene, ørene, munnen. Det var et visuelt angrep, gjennomført på avstand og uten fysisk berøring.” Men hun opplevde det like fullt som en voldtekt, en invasjon, et visuelt angrep.

Ekselius beskriver dette som et tap av kontroll over egne grenser. I andre situasjoner kan blottere skape frykt også av andre grunner. I en britisk undersøkelse av hvilken effekt blotting hadde på kvinner fant McNeill (1987/94) at mange kvinner knyttet blotting til voldtekt. Men det viste seg at det kvinnene fryktet på det tidspunktet blottingen foregikk *ikke* var voldtekt: Kvinnene fryktet for sine liv. De fryktet døden. Døden var den ultimate trusselen, og såkalt ufarlige hendelser som blotting tjente som en påminning om denne trusselen overfor kvinnene.

Det er en utbredt oppfatning at blottere er ufarlige. Dette er i følge McNeill (1987/94) en godt befestet myte, og henviser til at en britisk undersøkelse viser at en femtedel av de blotterne som ble dømt også tilstod at de tidligere hadde begått seksualforbrytelser som innebar bruk av makt. Til tross for dette så betraktes nok blotting av de fleste som relativt harmløst, i alle fall så lenge vi ikke selv utsettes for det. Ei kvinne fortalte meg at hun en vinter støtte på en blotter som sto og onanerte i lysløypa. Hennes umiddelbare reaksjon var å gå videre så fort hun bare kunne. Litt lenger fremme møtte hun en annen mann. Hun stoppet for å fortelle ham hva som hadde hendt. Hun forteller at hun var redd og hadde et sterkt behov for å snakke med noen. I ettertid er hun mest forbauset over sin egen reaksjon, over at hun ble så redd. Hun hadde ikke på forestilt seg at hun kunne komme til å reagere slik. Snarere forventet hun at hun ville finne en slik situasjon latterlig.

Er det slik at opplevelser med blottere skaper frykt fordi kvinnen på det aktuelle tidspunktet ikke vet hva som kan komme til å skje? Det er først etterpå, når du er trygg, at du vet at dette 'bare' var en blotter. På denne måten kan vi tenke oss at også mindre grove hendelser tjener som påminnelser for kvinner. Påminnelser om muligheten for krenkelser, voldtekt og i verste fall drap.

Blottere spiller på tilskuerens kjønn, og noen kvinner føler seg derfor brukt som en form for pornografi. La meg illustrere dette med en historie fortalt av miljøpersonalet ved en psykiatrisk avdeling. De forteller at de ikke sjelden opplever at mannlige pasienter onanerer, og at de som personale blir tatt med inn i pasientenes forestillinger. En av de kvinnelige ansatte forteller at en av de mannlige pasientene rettet onaneringen mot de kvinnelige ansatte (Frøberg udatert:16). De kvinnelige ansatte orket til slutt ikke mer, og ba mennene om å gå inn i stedet. *”...den dagen mannfolka begynte å gå inn, og pasienten skjønnte at det var et mønster, så var det slutt på det. Så for all del, onanerer så mye dem vil, men la oss ikke være objekter når dem gjør det”*, sier hun. Når hun blir spurt om hun følte seg krenket over at onaneringa var rettet mot henne, svarer hun: *”Det var retta mot meg som kvinnfolk. Ikke fordi han hadde sett seg ut meg, nei det var det nok ikke. Han visste jo ikke hvem som kom hver dag. Det var forskjellige kvinnfolk det. Men jeg synes det var veldig ekkelt, det var vemmelig. Hvorfor? Jo, fordi jeg kunne tenke meg tankene hans”* (Frøberg udatert:16-17).

Arbeidsplasser fulle av skriblerier og pornografiske bilder er en form for visuelle krenkelser. Ofte opptrer imidlertid flere typer krenkelser sammen. Som kvinne på en mannsarbeidsplass ble “Kaja” både vist bilder og trakassert verbalt i andres påhør (Brantsæter og Widerberg red 1992). “Ingers” arbeidsplass var gjennomsyret av seksualitet; bemerkninger, ‘plukking’, fysisk berøring og skriblerier på veggene. Hun følte seg svært usikker i dette arbeidsmiljøet.

Jeg har her vist hvordan visuelle krenkelser både omhandler hva kvinner må se på og hvordan de selv blir betraktet dvs hvordan de blir gjort til et ’skue’, både i offentlige og i mer private rom. Begge typene krenkelser bidrar til å skape ubehag, utrygghet og frykt. Bevisstheten om muligheten for fare kan medføre en spesiell bevissthet og oppmerksomhet overfor menn(esker) omkring oss, men også overfor hvordan vår egen framtoning og oppførsel kan bli vurdert.

3.4 DET LIGGER I LUFTEN

Frykt skapes både i direkte samhandling mellom kvinner og menn, og i situasjoner der det som skaper frykten er mer udefinerbart. Det kan være spesielle steder, spesielle lukter som skaper minner om traumatisk situasjoner, eller det kan være spesielle undertoner i situasjoner som hver for seg er ubetydelige og ikke avgrensbare som hendelser. Noen kvinner oppfatter for

eksempel at omgangstonen på arbeidsplassen er så gjennomseksualisert at det er vanskelig for dem å spesifisere spesielle situasjoner (Brantsæter og Widerberg red 1992).

På trikken ble en kvinne oppmerksom på en mann som satt rett overfor henne. Hun la merke til måten han satt og så på henne på. Han snakket også med seg selv registrerte hun: *“..la merke til ord som “arrogant” og “bitch” som han sa mens han så på meg. Jeg unngikk å møte øynene hans - sånn at vi ikke skulle komme i kontakt da...den måten han så på meg på... Det endte med at jeg lata som jeg skulle av på en holdeplass før jeg skulle av...”* (Auren 1996:66). Hun reiste seg like før de kom inn til holdeplassen, gikk fram i trikken og satte seg ned på ett av setene bak billettautomaten. Hun indikerte altså at hun skulle gå av på neste stoppested. Da trikken stoppet så hun at mannen sprang ut der han trodde hun skulle av. Hun holdt seg imidlertid inne på trikken, 'trygt' plassert i nærheten av sjåføren. Etter at mannen hadde gått av trikken så hun at han bråsnudde og så seg rundt, og oppdaget at hun fortsatt satt på trikken. Kvinnen forteller at hun i dette tilfelle ikke var sikker på om mannen hadde 'skumle hensikter', men hun opplevde situasjonen såpass truende at hun tok visse forholdsregler. I denne situasjonen 'skjedde' det ingenting, men det 'lå noe i luften' og kvinnen følte seg truet og redd.

I andre tilfeller kan redselen og ubehaget føles påtrengende, selv uten noen synlig ytre årsak. En opplevelse jeg selv hadde kan illustrere en slik situasjon: *”Klokka er mellom fire og fem ei høstnatt i Trondheim og jeg er på vei hjem fra en hyggelig fest hos ei venninne. Etersom turen vil gjøre meg godt, og jeg bare skal til den andre siden av sentrum, bestemmer jeg meg for å spasere. Det er usedvanlig stille i byen. Midtveis ute på Bakke bro kjenner jeg en plutselig, og tilsynelatende ubegrunnet, panikk kaste seg over meg. Hendene blir klamme, magen kjennes tung og hjertet hamrer. Jeg blir plutselig oppmerksom på hvor trangt skjørtet mitt er – skrittene mine blir så uvanlig korte og 'trippete'. Og skoene, de har litt for høye hæler til at jeg beveger meg godt i dem. Å gud, så godt de høres når jeg går! Klikk, klakk, klikk, klakk – mot asfalt og brolegging. Lyden virker øredøvende der den blir slengt mellom murhusene. Jeg føler meg plutselig fullstendig fanget i mine egne klær! Hjernen utarbeider i løpet av få sekunder, uten av jeg er bevisst på det og uten synlig ytre årsak, sine strategier. Automatisk tenker jeg: - Jeg kan flærre opp skjørtet, sparke av meg skoene og løpe. Magemusklene slapper litt av og jeg instruerer meg selv til å puste dypt og rolig. Alt er*

fortsatt stille. Ingen å se. En bil kjører langsomt gjennom gata og jeg føler meg litt tryggere. Jeg går jo i hovedgata og butikkene sørger for lys – mye lys. – Ingen ville være så dumme at de...? Nei, ikke her! Den bilen der, har ikke den kjørt forbi flere ganger nå? Kjøreren den ikke litt for sakte? Jeg låser blikket et stykke lenger fremme og forsøker å gå så utvungent jeg bare kan på de litt for høye hælene. – Må ikke se redd ut. Ikke gå for fort. – Jeg kunne kanskje komme meg unna ved å gå inn i det smuget der, men...det er mørkt der. Det er for mørkt der...”

Denne opplevelsen rommer noen velkjente kulturelle symboler – vi har sett det på film mange ganger. Det er mørkt, vi hører lyden av høyhælte sko mot brosteinen, lyden av skoene signaliserer liten bevegelsesfrihet – det er raske, små skritt som gir assosiasjoner om trangt skjørt. Og vi hører bare en persons skritt, ellers er alt stille. Alt dette til sammen gir oss bilder vi fra filmens verden assosierer med fare – sårbar kvinne. Dette er bilder vi har sett i utallige filmer og som vi får se som opptakten til et overfall. Eller det er bilder vi forbinder med en kvinne som i det minste er redd for muligheten for overfall – bare musikken mangler. Musikken som er det som hjelper oss som filmtittere, som utenforstående betraktere, til å vite om det er fare på ferde. Om hun burde ha vært forsiktigere enn hun var. Om hun er naiv eller dum som ikke skjønner det musikken, og kameraets allestedsnærværende posisjon, for lengst har synliggjort for oss. I våre fantasiers og våre bilders verden ville den beskrevne påkledningen kanskje også lokke tankene over på et kvinnebilde vi forbinder med det vi så treffende benevner, en 'løsaktig' kvinne? Dersom våre kulturelle manuskripter hadde vært annerledes ville kanskje denne situasjonen ha innbudt til helt andre 'lesninger', forestillinger og assosiasjoner?

Denne nattlige opplevelsen er sannsynligvis ikke unik, og for en utenforstående skjedde det ikke noe i det hele tatt. Som regel skjer det ikke noe. Men slike opplevelser preger utallige kvinners hverdagsliv – både i tilfellene det skjer noe, der det ikke skjer noe – og der det skjer noe, men ikke nok til at det blir betraktet som viktig eller alvorlig; for det finnes jo ikke noe grunnlag for denne redselen. Og om slike opplevelser er det kanskje best å forbli taus, for den 'hysteriske kvinnen' er en annen figur som lurer i bakgrunnen. Hun er, sammen med 'horen', den 'sårbare kvinnen', den 'fryktsomme kvinnen', den 'engstelige kvinnen', en av de diskursene kvinner i vår kultur inviteres til å posisjonere seg i forhold til – for å være virkelige

kvinner.

Opplevelser med såkalt ubegrunnet frykt kan betraktes som en konsekvens av konkrete erfaringer med ulike typer krenkelsers, enten disse erfaringene er våre egne eller vi har hørt om dem. Dette er frykten for hva som kan skje når du som kvinne går alene på gaten om kvelden. Frykten er kanskje ikke, i den aktuelle situasjonen, knyttet til noe bevisst og konkret definert – som for eksempel voldtekt eller død. Kanskje vet man ikke hva man egentlig er redd for, kanskje er man redd for å bli tilsnakket på en krenkende måte, for å bli beglodd og vurdert på en krenkende måte osv. Det er en merkelig redsel å leve med fordi den er så u håndgripelig og for andre ofte så ubegripelig.

Bygater om kvelden og natten er godt befestet i oss som potensielt farlige steder. Andre offentlig rom som for eksempel skoger og parker er også velkjente i vår forestillingsverden. Men en kvinne jeg snakket med kunne også fortelle hvordan en hyttetur i norske fjell, en tur der de gikk fra hytte til hytte, ble en skremmende og ubehagelig opplevelse for henne. Hun og hennes mann kom utslitt frem til hytta om kvelden, åpnet døra og havnet midt oppi et reall mannfolkselskap i superundertøy, med rikelige mengder alkohol og høyrøstede grove vitser – som fortsatte selv om de hadde ankommet, og med utilsørte blikk på henne. Kvinnen anså seg i dette tilfellet som heldig fordi hun gikk sammen med sin mann, og fordi det i dette tilfellet fantes en liten hytte til ved siden av som de kunne overnatte i. Hun orket ikke tanken på å være tilstede som eneste kvinne i dette selskapet. Episoden førte imidlertid til at hun i ettertid begynte å reflektere over det intense ubehaget og den utryggheten hun hadde følt da hun kom inn i denne hytta. Hun forteller at hun aldri tidligere hadde tenkt over at hun skulle kunne møte dette på fjellet også. Burde hun faktisk være forsiktig med også denne typen utflukter? Konsekvensene av denne erfaringen ble for henne en erkjennelse av at hun i dag faktisk ville være svært skeptisk til å gå fra hytte til hytte alene, og også sammen med en annen kvinne.

Å være passasjer i andres biler kan også være en utrygg opplevelse. En funksjonshemmet kvinne reagerte snarrådig og tok opp mobiltelefonen og ringte hjem da drosjesjåføren kjørte opp mot skogen i stedet for å kjøre til den adressen hun hadde oppgitt. Sjåføren snudde da umiddelbart og satte henne uten et ord av der hun skulle. Kvinnen kontaktet umiddelbart taxisentralen og politiet, men der ble hun fullstendig avvist. Hun har aldri tatt taxi igjen

(Sørheim 1998).

Selv ikke i sine egne biler føler kvinner seg helt trygge. En kvinne forteller meg at hun ikke liker å kjøre hjem alene om kvelden. *"Når jeg skal kjøre hjem alene om kvelden låser jeg alle dørene i bilen og kjører en annen vei enn jeg gjør på dagtid,"* forteller hun. *"Om kvelden kjører jeg den veien som er best opplyst og der det er mest bebyggelse. For hva om noe skulle skje med bilen så jeg ble stående der?"* Et tilleggsargument for henne var at hun hadde hørt at det ved den andre og raskeste veien bodde noen 'tvilsomme' menn i ei hytte oppi skogen.

Noen ganger har frykten en helt spesiell forhistorie, som gjør det nødvendig å kjenne den for å kunne forstå den. En kvinne som hadde blitt utsatt for et voldtektsforsøk fortalte at hun hadde sine minner primært knyttet til lukta i rommet. For henne er det nok at hun kjenner denne lukta og frykten kjennes fysisk på kroppen. Det er nesten i bokstavelig forstand noe i lufta. Den terroren mishandlede kvinner utsettes for kan også være av en slik art at den er usynlig for andre. Den formidles gjennom subtile tegn som bare hun forstår. *"Hver gang han kom tilbake etter å ha forlatt Kristine [datteren] og meg i vilt raseri, la han veien om bryggerhuset, der de fleste våpnene lå. Når han gikk over gårdsplassen holdt han alltid hendene skjult bak ryggen. Han innrømte en gang at det var for å terrorisere meg. For at jeg aldri skulle være helt sikker på om han hadde med seg børsa eller ikke"* (Ringheim 1995:20). Hvem ville, som utenforstående til situasjonen, tolke en ektemann som kommer gående med hendene på ryggen som en livsfarlig trussel?

Det kan ligge mange signaler, forventninger og antydninger 'i lufta'. Ei svensk 17 år gammel jente som ble voldtatt sier at *"det er jo bare et ytre tegn på noe at man blir voldtatt. For egentlig blir man jo voldtatt hele tiden på mange måter. Man blir voldtatt når man går forbi kiosker og ser disse bladene. Og i forhold til gutter liksom. Det her med at man må stille opp på å ligge med dem. At man må... Ja, jeg vet ikke man skal være på så mange forskjellige måter og da blir man jo voldtatt, men ikke på den her ytre påtakelige måten"* (Liljeström 1981 min oversettelse).

Jeg har forsøkt å vise hvordan situasjoner som skaper frykt både kan være konkrete og tydelige, og mer diffuse og uklare. Men denne typen opplevelser inntar også våre ubevisste

drømme-rom, slik denne kvinnen skriver til meg:

”Jag satt på tunnelbanestationen i Oslo tilsammans med en finsk vän (hon hadde inget bestemt ansikte, det var en blanding av en vän som just då var och besökte mig i Oslo, men också någon annan). Stationen var lik Nationalteaterets station, men kanske lite ljusare och öppnare. På stationen fanns också några andra folk som väntade på tåg. Jag lade merke till en man, som var lite rund (med kulmage), hade blont krulligt hår och var kanske en och åttio centimeter lång. Sedan kom tåget och jag steg på. Av någon anledning kom inte min finska vän med toget. Jag reste hem, prominerade hem, tog hissen upp til åttonde våningen där jeg bor och gik in till mitt, precis som alltid. Det var ingen annen hemma. Jag tänkte inte ens så mycket på min vän som inte hade kommit med.

Sedan ringte det på dörrklockan. Jag gick och öppnade. Utanför dörren var min vän. Hon stod i korridoren tillsammans med den okända blonda mannen. Min vän förklarade att hon hade gått vilse, men så hade den här mannen varit så vänlig och hade följt henne hem. Mannen stod där, och jag anade mig att han kanske hade haft baktankar i att följa henne hem. Han sneglade på mig och log, samtidig som han visade upp en mapp som jag tydligen hade glömt kvar på stationen. – Vi kan jo underhandla om den här en stund du och jag? Frågade han. Jag nickade – men först skulle min vän ta avsked, och hon hade väl också anat sig till något. Men till skilnad från mig, som fick en väldig kraftig känsla av att vilja beskydda henne och kanske attackera mannen, spelade hon diplomatiskt på – så som kvinnor gör när de är ängstliga över att bli övermannade. Hon kramade honom, och gav en kyss på munnen, men gick sedan bestämt ifrån honom. Jag hade hela tiden hållit fast i dörren med min vänstra hand, och jag lutade med min högra sida mot dörrkarmen, så att jag kunne hindra honom med min kropp ifall ahn skulle försöka tränga sig in. När jag höjde lite på min vänstra arm och öppnade dörren lite mera på glänt, slank min vän under min arm in i vårt hem. Nu var hon i säkerhet.

Så nu var det dags för oss (”stora agenter”) att underhandla. Fortfarande spydiskt leende, visade han upp vad allt han hade hittat efter mig på stationen. Jeg hade givetvis genast blivit orolig, när jag såg att han hade mappen. Jag visste att där fanns alla mina anteckningar från de senaste seminarierna, och de var ju enastående. Å andre sidan, kunde jeg få dem igjen av någon annan, som varit med på seminariet. Så de var det inte så förfärligt farligt med. Sedan var jeg ängstlig över att han kanskje hadde min svarta dagbok, fylld med

personliga texter och halvferdiga ideer om konstverk jag planerade. Jag kommer inte exakt ihåg drömmen, men jag tror att jag kom fram till att han inte hade den boken, utan att jag mindes att både den och min plånbok var i den väskan jeg hade med mig hem. I alla fall kom jag fram till att han inte hade på sig något av det som jag inte kunde vara utan, eller som han kunde utpressa mig för. Jag ble mer och mer arg. Jag tyckte att han var fräck, som låtsades vara vänlig, men istället var oerhörd beräknelig. Äcklig, äcklig snuskhummer, som trodde att han kunde tvinga sig in till oss damer! Sista droppen var när han, utan att jag ännu hade hunnit säga något åt honom, vinkade fram från bak hörnet två av sina snuskhummer-vänner till.

"- ...och för att försäkra mig om en trevlig och samarbetsvillig ton när vi diskuterar, tog jag med mig mina två vänner..." sade han. – Det var tal om att vi skulde underhandla på tumanhand, bara oss två. Bryter du vårt kontrakt redan nu, med att blanda in andre i dethär, har du inget förtroande hos mig! svarade jag.

Jag sköt snabbt igen dörren, och tryckte, tills jag hörde en dov klick, som försäkrade mig om att dörren gått i lås. Jag var hela tiden ängstlig över att männena skulla skuffa upp dörren innan jag hann få den i lås. Men jag antar jag var snabb nog, och överrumplade dem. Likaväl tror jag att dendär mannen trodde att han faktiskt hade någonting på sig, som jag desperat ville ha igen. Så ännu tog han det lugnt.

Jag ville sätta igen säkerhetskedjan på dörren, men den var sönder. (Vi har faktiskt en säkerhetskedja på vår dörr, men den har länge varit sönder. Vi har reparerat den nu, men jag har aldrig använt den.)

Dörren var i alla fall bommad, och när männena utanför förstod vad som hade hänt, började de banka på dörren. De började grumta och håna. De lekte att de försökte locka in ett djur till sig: pus, pus, pus osv. Det var som om de trängde sig in i alla fall! Det var som om de kunde sippra in genom springorna, eller komma in genom fönstren. (Åttonde våningen?) De ljud de producerade, trängde sig in och kom så nära som om de var precis vid örat.

Jag drog mig inåt i lägenheten, såg mig ikring och försäkrade mig om att alla fönster var stängda (svor till vid tanken att vi har en balkong). Jag påpekade åt min vän att det är best att vi inte går alltför nära varken dörren eller fönstren: - så att vi befinner oss i en "säker" zon, - så att de inte kommer åt oss. (Att "komma åt oss" var minst lika mycket psykiskt som fysiskt: människens hån skulle inte få knäcka oss, så att vi skulle ge efter – och öppna? – för dem!) Jag tänkte (för första gången!) - Oj, om bara Leif (min sambo) var här! Jag började

söka efter vår telefon och sade till min vän att vi måste ringa polisen. Men när jag grep tag i luren blev jag jätteängstlig över att om de männen som var utanför, eventuellt kunde tränga sig in genom luren, ifall jag tog den upp. – Eller om också polisen var de samma männerna, - eller om polisen bara skulle hånskratta at oss. (Vilket innebar detsamma!) DE kunde tränga sig INN med sitt hånskratt!”

3.5 MELLOMROMMENE OG UMULIGHETENE

Hvilke undertekster er det som ligger innskrevet i den typen erfaringer jeg her har skissert? Hvilke regler for kjønnsatferd trer fram? Hvilke mekanismer settes i sving når kvinner føler seg fanget, og lammet, av delvis motstridende forventninger om hva som er 'riktig' atferd? Hvorfor blir det galt uansett hvordan de reagerer og uansett hva de gjør? Hvorfor føler de skyld i så mange av disse situasjonene? Hvorfor er det kvinnens ansvar å ta seg ut av dette villnisset av kulturelt skapte umuligheter, som blant annet blir gjort synlige for oss alle gjennom de argumenter som brukes i voldtektssaker? Suzanne Brøgger (1975:94-97 min oversettelse) har beskrevet de kulturelle kodene hun leser ut av dette gjennom å skildre en slik tenkt opplevelse. Hun gjør dette med en så ironisk, elegant og humoristisk snert at jeg klipper inn noen av hennes betraktninger:

”Det regner om natten i Amsterdam, og jeg kan ikke finne veien hjem og tør ikke stanse og se på kartet, for da kommer det straks en mann luskende for å hjelpe, og forteller jeg ham hvor jeg skal hen, har jeg lagt opp til det selv... Til at han følger etter meg og til det som derpå følger. Så jeg bare går i en eller annen retning, hvorhen vet jeg ikke, for jeg blir nødt til å gå med øynene rettet mot asfalten eller langt ut i horisonten. For hvis jeg ser konsentrert rett fram for meg og orienterer meg og det kommer en mann inn i synsfeltet, har jeg lagt opp til det selv. ”Hei snuppa”... Vel, man dør jo ikke av det, men tonen er ydmykende og hånlig og betyr i virkeligheten ”skulle gjerne hatt en sånn liten fitte som deg”. For når jeg ikke svarer, kommer fortsettelsen i samme åndedrag: ”for en hoven hurpe”. Jeg er virkelig ikke utfordrende kledd. Lang kjole som et telt og skautet nedover fjeset. Men jeg går alene om natten, så jeg har selv lagt opp til overgrep. Det er overgrep som er det ”naturlige”. Det er ”unaturlig” å gå alene om natten i regnvær. Hvis dama ikke vil snakkes til, kan hun jo bare bli hjemme.

Selvfølgelig er jeg paranoid, men hvis jeg slapper av og driter i alt sammen og ser

alminnelig på dem som går forbi, kommer sjofelhetene. Jeg fortjener dem. Skoene mine subber i vannpyttene, for remmene har glidd av, men jeg tør ikke stanse og bøye meg for å sette dem på igjen, for det blir oppfattet som en invitasjon å stanse. Jeg går rett foran en bil da jeg krysse en gate nede ved kanalen, for jeg turte ikke se meg om fordi jeg hørte skritt og var redd for at mannen skulle komme inn i synsfeltet mitt, for da...

Det ligger slett ikke til min natur å føle meg forfulgt. Men jeg føler heller ikke at jeg representerer min natur på gaten om natten. Jeg går som et kjønn og ikke som en person – og et kjønn som helst ikke skulle gått der hvis det ville unngå ubehageligheter. Kjønnnet mitt er en lavere kaste, det merker jeg helt klart. I India er det – eller var det – slik at hvis skyggen til en av lavere kaste falt inn over en person av høyere kaste, har denne lov og rett til å henrette den lavere. For lavkasten har selv lagt opp til det, slik som jeg selv legger opp til det hvis det dukker opp en mann i synsfeltet mitt.

Jeg begynner å grine av tretthet og fordi jeg ikke tør stanse for å orientere meg om jeg skal til høyre eller venstre og derfor går meg vill. Og jeg griner av sinne over å være nødt til å følge kjønnsspilletts regler for å slippe grovheter. Såpass kan man si til mannssamfunnets siviliserte fordel, at hvis en kvinne følger de reglene mannssamfunnet har satt opp, belønnes hun med ikke å bli voldtatt eller krenket. Og omvendt: krenkes hun, er det straffen for ikke å ha oppført seg ordentlig.

Hvis en fremmed sier "hei snuppa, fint vær i kveld", er det min natur å svare med hei. Men selvsagt drømmer jeg ikke om å følge min natur på Amsterdams gater om natten. Jeg kikker lydig ned på brolegningen, slik jeg må for ikke å bli snakket til.

"Såda, ikke så fin på det nå, la oss komme oss ned på jorda, hva er det som er så farlig med å bli snakket til, er du av porselen kanskje?"

Det "farlige" er at det føles unaturlig ikke å svare, men hvis jeg svarer, bidrar jeg til utgangspunktet for en "dialog" som helt og holdent utvikler seg på hans betingelser, noe som betyr at jeg enten må akseptere dem (og bli med ham) eller bli åpent aggressiv for å nøytralisere hans kamuflerte aggressive utspill. Jeg kan f.eks gi et åpent svar på den egentlige tiltalen: "Jaså, så du er ute og trekker, din lille horepikk, og gjør du det attpå til gratis, kan du faen snyte meg ikke være særlig tess" og lignende. Men den mannssjargongen tiltaler meg ikke, og for øvrig er jeg et vennlig menneske, og det kunne jeg tenke meg å fortsette å være. Hvis jeg i stedet svarer: "Javisst, det er en deilig kveld", så medfører det (i de kjønnsklassiske situasjonene) at JEG blir tvunget til å gi HAM en forklaring på hvorfor jeg

ikke vil HA SAMLEIE med ham. Han har lagt opp til situasjonen og dermed indirekte lagt fram sine betingelser som dikterer min videre atferd og reaksjoner. Jeg kan bare REAGERE. Det er jeg som skal komme med en forklaring som HAN kan akseptere. En forklaring på hvorfor jeg ikke vil pule når jeg har sagt god kveld eller sagt at en stol ikke er opptatt. [...]

Jeg synes ikke det er noen mening i det. Men det er den offentlige mening, og det er de offentlig anerkjente, men uskrevne lovene som dikterer vår atferd i langt høyere grad enn de skrevne. [...]

Hvis man nå forsøker å avmystifisere eller dechiffrere koden: "hei snuppa, fin kveld" og svarer – ikke på koden, men på talens reelle innhold og sier "Ja, det er en fin kveld, men jeg vil ikke gå til sengs med Dem", så høres det så sprøtt ut at man kan bli sprø i toppen av det selv. (Dessuten ville han jo oppfatte det som ganske innbilsk: "For noen innbilske kvinnfolk, her forsøker man bare å være hyggelig og så tror de umiddelbart at jeg er interessert i dem.") Men hvis en kvinne ikke kan si god kveld uten risiko for at hennes frihet ikke vil bli respektert, da er denne kvinnen ikke fri. Mannen som ikke kan si god kveld uten å tenke på sine kjønnsorganer, er forresten heller ikke fri."

Dette sitatet forteller det oss noe om hvordan den offentlige folkemening og også rettssystemets argumentasjon bidrar til å konstruere kvinners levde erfaringer, og deres vurderinger av sine erfaringer. Beskrivelsen setter på spissen de argumentene og rådene vi alle får høre, enten de formidles av foreldre, venner, politi, psykiatere, forsikringsselskaper eller rettssystemet. De utgjør den offentlige diskursen om kvinners handlingsrom.⁸

Kvinner og menn opplever offentlige rom på forskjellig måte. Til forskjell fra menn opplever kvinner ofte, som vi har sett eksempler på, at deres personlige rom invaderes når de oppholder seg i offentlige rom. Deres personlige rom invaderes av plystring, kommentarer, tingliggjørende blikk eller berøringer fra fremmede menn. På denne måten reduseres kvinners mulighet til å velge hvem de vil samhandle og kommunisere med, noe som påvirker deres opplevelse av trygghet.

Felles for de hendelsene jeg har skissert her er at kvinnene ikke var i stand til å kontrollere verken at atferden ble initiert eller den påfølgende samhandlingen. I en studie av kvinners frykt

⁸ Jeg vil i senere kapitler gå mer inn på diskursive konstruksjoner av kvinners frykt.

for vold i Storbritannia viser Hanmer og Saunders (1984) at jo mer usikkert utfallet av en situasjon var, desto mer skremmende ble den opplevd av kvinnene. Kvinnene fortalte at de brukte flere kriterier for å vurdere om en situasjon var voldelig; om det var andre tilstede, tidspunktet, stedet, forhåndskunnskapen de hadde om spesielle individer eller grupper av menn som voldelige og hvorvidt kvinnen kjente angriperen. En blotter kunne oppleves som truende når de var alene, men han fremsto kanskje som komisk dersom de var sammen med andre. Men det å være sammen med andre medførte ikke alltid at situasjonen ble vurdert som mindre farlig. Hvem du er sammen med har også betydning. Er du sammen med et barn, kan trusselen tvert i mot øke. Dette er viktige funn fordi det kan fortelle oss noe om forskjellene mellom den viktigheten kvinner tillegger visse typer atferd i motsetning til hva politi og domstoler gjør.

Som vi har sett er seksualiteten til stede i mange av disse praksisene som undertekst, som noe uttalt og underforstått – som regel – for begge parter, selv om den ikke nødvendigvis er akseptert eller ønsket av begge partene. Vi kan kanskje lese noen av de avisinnleggene kvinner skriver for å forsvare sin rett til å være ute om kveldene, som en protest mot denne typen undertekster. Som en protest mot dette kulturelle manuskriptet for samhandling mellom menn og kvinner. De insisterer på at en invitasjon til å drikke kaffe betyr en invitasjon til å drikke kaffe. Og de insisterer på sin egen bevegelsesfrihet. Skal vi forstå dette dithen at kvinner ønsker at enhver situasjon skal være gjennomsiktig og entydig? Nei, jeg tror ikke det. Jeg tror det viktige er at de samhandlingssituasjonene jeg her har skissert ikke åpner opp for to subjekter, for reelle dialoger. Situasjonene er preget av ensidighet og av at forløpet er gitt. De er ikke åpne, med rom for mange mulige utfall.

Oppsummeringsvis vil jeg derfor hevde at de erfaringene jeg har drøftet kjennetegnes ved at menn begår sine seksuelle fantasier på tilfeldige, og for dem ukjente, kvinner. Når jeg bruker uttrykket å begå en fantasi er det fordi jeg ønsker å skille mellom aktiv og passiv. Det å ha fantasier er uunngåelig, men å involvere andre aktivt i dem er noe annet. Å påføre, eller rettere å påtvinge, andre sine fantasier betyr å involvere den andre i fantasier der en selv har skrevet manuskriptet og definert rollekarakterene.

Hver gang en kvinne spaserer på gaten, blir sinnet og kroppen hennes invadert av en sosial

definisjon av hennes kvinnelighet som truer med å skille henne fra hennes egen erfaring, hevder Dimen. *"...jeg mister kontroll over kroppen min. På gaten er kroppen min deres. Jeg er en kropp på gaten. To pupper, ei stor rumpe og ikke noe hode. Jeg er en vandrende Rohrschach. Min kropp blir fitte og jeg smertes over denne semiotiske voldtekten"* (Dimen 1989:37 min oversettelse). Kvinnen, hennes kropp, blir til et tegn som det er opp til enhver manns fantasi selv å fylle inn. Til tross for at Dimen skriver fra en amerikansk virkelighet, der det å gå på gaten antakelig er noe mer dramatisk enn vi kjenner det fra den norske, kan opplevelsen (om ikke dens utbredelse og omfang) antakelig også si noe om norske kvinners erfaringer.

Noen vil kanskje hevde at kvinner i denne typen fantasier er frie til ikke å tenke på seg selv som et seksuelt stimuli. Men hvordan kvinner tenker om seg selv er ikke det samme som hvordan de blir definert. Kvinner kan ikke bestemme hvordan andre mennesker kommer til å tolke deres utseende og atferd (MacGregor Davies 1994). Kvinners selvbestemmelse blir derfor sterkt begrenset dersom en person, eller sosiale krefter, lykkes i å etablere en gitt måte å tolke visse utseender og atferdsmåter på (jfr rettsapparatets tolkning av korte skjørt, sminke, ut alene om kvelden osv). Og spesielt dersom denne tolkningen omfatter de fleste av de tilgjengelige utseendene og atferdsmåtene de kan velge blant. Seksuell objektivisering innbefatter etter MacGregor Davies' mening, ikke bare forvandlingen av individuelle kvinner til tegn på seksuelt begjær, men også objektiveringen av et helt kjønn. Personen blir ikke noe subjekt, men et seksuelt tegn. Og det som gjør denne personen til et seksuelt tegn er det faktum at hennes kjønn er et seksuelt symbol.

Kvinnens erfaringer med den typen krenkelser som her er beskrevet banaliseres og latterliggjøres ofte. Noen av de mannlige praksisene jeg her har beskrevet som for eksempel stirring og hånlige spottende latter, kan framstå som uskadelige, ja til og med uskyldige, men den 'naiviteten' menn tilsynelatende uttrykker overfor denne typen krenkelser er i seg selv en del av deres ordinære mannlige makt, hevder Hearn og Parkin (1987:157).

Signe Holst som jobbet med likestilling i NHO (Næringslivets Hovedorganisasjon) hevder at kvinner jobber mye for å ivareta menns forfengelighet. Også for sin egen skyld. Det er helt sentralt i maktdimensjonen mellom kjønnene at menn skal ha mye oppmerksomhet fra kvinner.

Menn blir forundret og litt snurt hvis de ikke får det, hevder hun, for det er noe de er vant til å få (Klassekampen 9.10.93 og Holst 1993).⁹ Noen menn blir imidlertid mer enn forundret og litt snurt: *“Ju mer kvinnorna frigjør sig, desto mer dagligt, rasande och vanvettigt blir det [volden] i stället,”* skriver Bruckner og Finkielkraut (1985:371), og fortsetter: *“Kvinnofrigörelsen gör inte slut på våldet, utan tillför det i stället bare en ny avskyvärd dimension av hämndlystnad. Att ge sig på en kvinna bygger inte på någon vild instinkt. Det är en ägares reaktion när slaveriet avskaffas. Längtan efter en svunnen makt föder tillflykten till våldet som verktyg. Varje man som idag slår en kvinna, visslar efter henne, förolempar eller griper tag i henne, bekräftar i och med det att han tillhör den avsatta manlighetens Ku-Klux-Klan.”* Dersom denne observasjonen medfører riktighet kan volden betraktes som et uttrykk for maskulinitetens ustabilitet, som et forsøk på å opprettholde visse fantasier om maskulin identitet, og ikke som et uttrykk for et patriarkalsk systems altomfattende makt.

Dersom vi skal sette de mellomromserfaringene som er beskrevet i dette kapittelet inn i en større sammenheng kan vi spørre oss hvorfor de later til å være så utbredte i vår tid. En mulig forklaring er at seksualiteten i vår tid har blitt offentliggjort (Liljeström 1981). Offentliggjøringen av seksualiteten medfører at man kler seg, beveger seg og fører seg som om alle personer av det andre kjønn er potensielle seksualpartnere. I dag later din erotiske rang til å kunne avleses fra din evne til å ‘tenne’ andre og din frigjorthet fremgår, slik Rita Liljeström (1981) ser det, av hvor mange du blir ‘tent’ på. Når forbud nå har blitt opphevet, i den seksuelle frigjøringens navn, synes grensene for hva som er tillatt og hva som er utilbørlig å ha blitt utvisket. Det har blitt vanskeligere å skille mellom kontakter og situasjoner som har, og som ikke har, et seksuelt innhold. Paradoksalt nok kan dette ha ført til at den seksuelle frigjortheten har redusert kvinners valgfrihet og bevegelsesfrihet i visse sammenhenger (Liljeström 1981:148-49). For eksempel til tider og på steder der hennes nærvær fremkaller mer eller mindre uønskede invitter.

Den norske lyrikeren Randi Sandvik gir i dette diktet uttrykk for sine tanker om kvinners handlingsrom.

⁹ Se også kapittel 5 om forholdet mellom makt og følelser.

SVAR TIL EN MANN

Hevn eder ikke selv, mine
elskede, men gi vreden rum!
(Paulus brev til romerne,
12. kap, 19. vers)

ja, jeg er i krig, jeg
legger bare ned
våpnene når landet

tilhører alle, når jeg kan
gå trygt i byen
om natten, når jeg kan

se menn i øynene
på gaten, på forlatte T-banestasjoner
i barer, på ensomme skogsstier

uten redsel, uten å bli
jaget vilt, når mannen
har reist seg opp

og er blitt mitt
medmenneske, min like-
mann, til da er

jeg ufri, truet, redd
og rasende
(Sandvik 1987)